

Joanna Krupowicz

Katedra Prognoz i Analiz Gospodarczych
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

CYKLICZNOŚĆ ZMIAN LICZBY URODZEŃ NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH KRAJÓW¹

WSTĘP

Regularne zmiany o charakterze cyklicznym, a więc zachodzące w długich okresach, obserwowane w procesach gospodarczych, występują również w procesach demograficznych. Tylko niewielu autorów poświęciło im uwagę. Identyfikacja cykliczności występującej w procesach demograficznych w Polsce zajmowała się autorka w swoich wcześniejszych pracach badawczych dotyczących Polski (por. Krupowicz 2000, 2001, 2009a, 2009b).

Wahania cykliczne obserwowane w procesach demograficznych przejawiają się w postaci powtarzających się dość regularnie – wokół trendu – okresów wzrostu i spadku wartości niektórych zmiennych. Szczególnie wyraźnie zmiany takie dotyczą liczby urodzeń oraz mierników natężenia urodzeń opisujących płodność, dzietność i reprodukcję. Falowanie demograficzne ujawnia się również w długookresowych zmianach w strukturze ludności według płci i wieku.

Demografowie zainteresowali się zjawiskiem cykliczności występującym w procesach demograficznych około pół wieku temu. Hipotezy wyjaśniające mechanizm cykliczności jako pierwsi sformułowali R.A. Easterlin oraz J. Bourgeois-Pichat. R.A. Easterlin (1966, 1975) tłumaczył cykle urodzeń sytuacją na rynku pracy. Sformułował pogląd, że generacje o dużej liczebności mają trudności ze znalezieniem pracy, więc ograniczają swoje potomstwo, chcąc zapewnić swoim dzieciom przynajmniej takie warunki życia, jakie sami posiadali wychowując się w domu rodzicielskim. Natomiast mało liczne generacje łatwiej znajdują pracę, więc decydują się na liczniejsze potomstwo. Z kolei J. Bourgeois-Pichat (1979) wyjaśniał te wahania liczby urodzeń zmianami stosunku liczby rodzin małodzieciwych do liczby rodzin wielodzietnych. Wyjaśnienia te wydają się być niepełne i jak zauważa E. Vielrose

¹ Artykuł prezentuje fragmenty badań prowadzonych w ramach przygotowywanej pracy habilitacyjnej.

(1980, s. 51) ... *cykliczność urodzeń (...) jest wynikiem samej istoty procesów demograficznych, które są cykliczne. W pewnych okolicznościach ta cykliczność wyzwała się i występuje wyraźnie.*

Empiryczną analizą cykliczności w procesie urodzeń w Polsce zajmowali się, między innymi, J.Z. Holzer, K. Romaniuk, E. Rosset, E. Vielrose. Podejmowali oni próby nie tylko wyjaśnienia przyczyn powstawania wyżów i niżów demograficznych, ale także proponowali sposoby badania owej cykliczności (zob. Holzer 1964, Holzer i Mlącki 1980, Holzer 1984, Romaniuk 1968, Rosset 1975). W stosowanej przez polskich demografów metodyce wyodrębnienia wyżów i niżów demograficznych analizie poddaje się na ogół: bezwzględną liczbę urodzeń, wartości surowych współczynników urodzeń oraz współczynników dzietności lub reprodukcji. Zdaniem J.Z. Holzera, najmniej wątpliwości budzi określenie wyżów i niżów demograficznych na podstawie bezwzględnej liczby urodzeń (zob. Holzer i Mlącki 1980). Podejmując próby wyjaśnienia zmian w procesach demograficznych często łączy się je ze zmianami sytuacji gospodarczej. E. Vielrose (1982) wykazała, że w okresie międzywojennym najbardziej wrażliwa na zmiany koniunktury gospodarczej była częstość zawierania małżeństw, a następnie częstość urodzeń. Z kolei K. Zajac (1981) wyróżnił fazy rozwojowe dla podstawowych procesów demograficznych oraz gospodarki, wskazując na istnienie raczej luźnego związku pomiędzy kształtowaniem się procesów ludnościowych i ekonomicznych.

Wyjaśnieniem zmian w procesie urodzeń z wykorzystaniem współczynników reprodukcji brutto i netto oraz płodności całkowitej (liczonej jako suma współczynników płodności według wieku) na przykładzie Australii zajmował się Borrie (1979). Wyjaśniał on przyczyny *baby boom* w latach pięćdziesiątych w tym kraju rewolucją we wzorcu zawierania małżeństw. Jednocześnie wskazywał, że to stopa małżeństw reguluje liczbę urodzeń. Jeśli stopa małżeństw będzie malała, to liczba urodzeń też będzie malała.

Wpływ oscylacji płodności na gospodarkę na przykładzie Belgii analizowali R. Lesthaeghe i in. (1979). Lesthaeghe i in. wykazali, że system gospodarki, system szkolnictwa, system ubezpieczeń reagują większymi napięciami na skutek fluktuacji (oscylacji) płodności przy wzmocnieniu fluktuacji urodzeń aniżeli w skutek braku takiej oscylacji, tj. „gładkiej ewolucji prowadzącej do populacji zastojowej”. Próbę badania cykliczności liczby urodzeń w kilku krajach Europy, Ameryki Północnej oraz w republikach dawnego Związku Radzieckiego podjęła H. Bubnowa (1989). Zaliczyła ona do zjawisk podtrzymujących i wzmacniających falowanie demograficzne przesunięcie w kalendarzu urodzeń w kierunku starszych grup wieku w mało licznych kohortach, a w kohortach o dużej liczebności – w kierunku młodszych roczników. Z kolei za czynniki osłabiające falowanie demograficzne uznała te zmiany kalendarza urodzeń, które polegają na przesunięciach w kierunku młodszych grup wieku w mało licznych kohortach, a w kierunku starszych grup wieku w kohortach dużych.

Regularnie powtarzające się zmiany, obserwowane jako fluktuacje liczby urodzeń, rozpoznawane są jako wyże i nize demograficzne poprzez wskazanie najwyższej i najniższej wartości zmiennej w badanym okresie. W cytowanych wyżej pracach

nie zajmowano się sposobami ustalenia długości cyklu, czy określenia intensywności faz wzrostu i faz spadku. Dlatego w niniejszym artykule podjęto próbę identyfikacji wahań cyklicznych liczby urodzeń, korzystając z dorobku metodycznego badań koniunktury gospodarczej i modyfikując stosowane podejście do potrzeb własnych badań. Znajomość długości cykli, intensywności faz wzrostu i spadku liczby urodzeń niewątpliwie ułatwia prognozowanie tej zmiennej. W badaniach wahań cyklicznych zjawisk ekonomicznych szerokie zastosowanie ma koncepcja zmiennych wyprzedzających i naśladowujących. Istnieją możliwości zaaplikowania tej koncepcji na gruncie analizy i prognozowania procesu urodzeń. Przykładem takiego podejścia jest praca Krupowicz (2009a).

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja cykliczności procesu urodzeń w 31 krajach świata. Wykorzystano dane dostępne w bazie Human Mortality Database www.mortality.org, które dotyczą liczby urodzeń w krajach Europy, Ameryki Północnej, Ameryki Południowej, Azji i Australii z Oceanią. Korzystano z rocznych szeregów czasowych o zróżnicowanej długości (od 48 do 259 obserwacji). Zastosowano postępowanie zmodyfikowane na potrzeby analizy, które prowadzi do określenia własności cykliczności zmian liczby urodzeń rozważanych krajów. Określono punkty zwrotne, amplitudy faz wzrostu i faz spadku, długość faz wzrostu, spadku i cyklu, a także ich intensywność. Wskazano pewne podobieństwa i różnice dotyczące występowania cykliczności w badanych krajach.

DANE DOTYCZĄCE LICZBY URODZEŃ

W bazie danych Human Mortality Database zgromadzono dane demograficzne dotyczące liczby urodzeń, liczby zgonów oraz liczby ludności 37 krajów. Rozpatrywany w pracy zbiór obejmował odpowiednio 25 krajów europejskich, trzy kraje z obu Ameryk, dwa kraje leżące w Australii z Oceanią oraz 1 kraj z Azji.

Szeregi czasowe liczby urodzeń w poszczególnych krajach miały różne długości. Najliczniejszą grupę tworzyły kraje, dla których dostępne dane obejmowały okres po II wojnie światowej. Z kolei szereg czasowy dla Szwecji liczył 259 obserwacji, a dla Francji 201 obserwacji. Dla usprawnienia prac analitycznych dokonano podziału zbiorowości badanych krajów na 5 grup, przy czym kryterium podziału była długość szeregów czasowych. Przyjęte kryterium podziału krajów należy traktować jako wstępne, stanowiące punkt wyjścia do dalszych prac analitycznych zmierzających do opracowania klasyfikacji opartej na innych kryteriach.

W tablicy 1 przedstawiono uzyskany podział krajów. Grupę I utworzyło 12 krajów charakteryzujących się najkrótszymi szeregami czasowymi obejmującymi lata po zakończeniu II wojny światowej. Najkrótszy szereg dla Rosji liczył 48 obserwacji, najdłuższy w tej grupie zawierający 61 obserwacji otrzymano dla Bułgarii, Japonii oraz Polski.

Grupę II utworzyło 6 krajów, dla których długości szeregów czasowych nie przekraczały 100 obserwacji. Zatem obserwacje rozpoczynały się w 1907 roku. Najkrótszy szereg liczył 73 obserwacje i dotyczył Stanów Zjednoczonych, a najdłuższe

liczące po 99 obserwacji otrzymano dla Chile i Hiszpanii. W przypadku krajów grupy I oraz II analizą objęto szeregi czasowe o długościach podanych w tablicy 1.

Tablica 1. Grupy krajów wyodrębnione ze względu na długość szeregów czasowych
 Table 1. Groups of countries by length of time series

Kraj <i>Country</i>	Przedział czasowy <i>Time period</i>	Liczba obserwacji <i>Number of observations</i>	Badane fragmenty szeregów czasowych <i>Analysed part of time series</i>	
			Przedział czasowy <i>Time period</i>	Liczba obserwacji <i>Number of observations</i>
Grupa I – 12 krajów <i>Group I – 12 countries</i>				
Białoruś <i>Belarus</i>	1959–2007	49	1959–2007	49
Bułgaria <i>Bulgaria</i>	1947–2007	61	1947–2007	61
Czechy <i>Czech Republic</i>	1947–2006	60	1947–2006	60
Estonia <i>Estonia</i>	1959–2007	49	1959–2007	49
Japonia <i>Japan</i>	1947–2007	61	1947–2007	61
Litwa <i>Lithuania</i>	1959–2007	49	1959–2007	49
Łotwa <i>Latvia</i>	1959–2007	49	1959–2007	49
Polska <i>Poland</i>	1946–2006	61	1946–2006	61
Rosja <i>Russia</i>	1959–2006	48	1959–2006	48
Słowacja <i>Slovakia</i>	1950–2006	57	1950–2006	57
Ukraina <i>Ukraine</i>	1946–2006	61	1946–2006	61
Węgry <i>Hungary</i>	1950–2006	57	1950–2006	57
Grupa II – 6 krajów <i>Group II – 6 countries</i>				
Australia <i>Australia</i>	1921–2005	85	1921–2005	85
Chile <i>Chile</i>	1907–2005	99	1907–2005	99
Hiszpania <i>Spain</i>	1908–2006	99	1908–2006	99
Kanada <i>Canada</i>	1921–2005	85	1921–2005	85
Nowa Zelandia <i>New Zealand</i>	1925–2003	79	1925–2003	79
Stany Zjednoczone <i>United States of America</i>	1933–2005	73	1933–2005	73
Grupa III – 5 krajów <i>Group III – 5 countries</i>				
Austria <i>Austria</i>	1871–2005	135	1901–2005	105
Finlandia <i>Finland</i>	1865–2007	143	1901–2007	107
Portugalia <i>Portugal</i>	1886–2007	122	1901–2007	107
Szwajcaria <i>Switzerland</i>	1871–2007	137	1901–2007	107
Włochy <i>Italy</i>	1862–2006	145	1901–2006	106

Kraj <i>Country</i>	Przedział czasowy <i>Time period</i>	Liczba obserwacji <i>Number of observations</i>	Badane fragmenty szeregów czasowych <i>Analysed part of time series</i>	
			Przedział czasowy <i>Time period</i>	Liczba obserwacji <i>Number of observations</i>
Grupa IV – 6 krajów <i>Group IV – 6 countries</i>				
Anglia i Walia <i>England and Wales</i>	1841–2006	166	1841–1914 1901–2006	74 106
Belgia <i>Belgium</i>	1840–2006	167	1840–1914 1901–2006	75 106
Dania <i>Denmark</i>	1835–2007	173	1835–1914 1901–2007	80 107
Holandia <i>Netherlands</i>	1850–2006	157	1850–1914 1901–2006	65 106
Islandia <i>Iceland</i>	1838–2007	170	1838–1914 1901–2007	77 107
Norwegia <i>Norway</i>	1846–2007	162	1846–1914 1901–2007	69 107
Grupa V – 2 kraje <i>Group V – 2 countries</i>				
Francja <i>France</i>	1806–2006	201	1806–1905 1901–2006	100 106
Szwecja <i>Sweden</i>	1749–2007	259	1749–1849 1801–1900 1901–2007	101 100 107

Źródło: opracowanie własne.
Source: own preparation.

Grupę III utworzyło 5 krajów. Długość szeregów obejmowała od 100 do 150 obserwacji. W tej grupie analizą objęto fragmenty szeregów czasowych zawierające lata począwszy od 1901 roku, tj. liczące 105-107 obserwacji. Grupę IV tworzyło 6 krajów, dla których szeregi liczyły więcej niż 150 obserwacji, ale mniej niż 200 obserwacji. Każdy szereg podzielono na dwa fragmenty: pierwszy (okres I) obejmował lata do 1914 roku (na ogół nie przekraczał on 80 obserwacji), fragment drugi (okres II) obejmował lata od 1901 roku (na ogół 106-107 obserwacji). Analizie poddano każdy z wyróżnionych fragmentów. Powodem podziału szeregów czasowych na okresy było zaobserwowanie niejednorodnej tendencji rozwojowej w bardzo długich okresach. Wskazanie początkowego okresu badania na rok 1901 (w okresie drugim), czy końcowego okresu badania na rok 1914 (w okresie pierwszym) miało na celu ułatwienie analizy zmian w czasie w szeregach charakteryzujących się jednolitą

tendencją rozwojową. W badanych okresach szeregi miały takie same lub zbliżone długości (ten sam początek lub ten sam koniec). Podział szeregów czasowych na okresy spowodował, że wystąpiło pokrywanie się fragmentów szeregów. Dodatkowym celem takiego podziału było zbadanie, czy punkty zwrotne będą występować w tych samych lub zbliżonych okresach bez względu na wybrany fragment szeregu czasowego.

Do ostatniej grupy V zaliczono Francję i Szwecję, a więc dwa kraje o najdłuższych szeregach przekraczających 200 obserwacji. W przypadku Francji szereg czasowy podzielono na 2 fragmenty: pierwszy obejmował lata 1806–1905 (100 obserwacji), drugi – lata 1901–2006 (106 obserwacji). Dla Szwecji szereg czasowy podzielono na trzy fragmenty: pierwszy obejmował lata 1749–1849 (101 obserwacji), drugi – lata 1801–1900 (100 obserwacji), trzeci – lata 1901–2007 (107 obserwacji). Badaniu poddano każdy z wyróżnionych fragmentów szeregów czasowych. Powodem podziału szeregów czasowych na okresy było obserwowanie niejednorodnej tendencji rozwojowej w bardzo długich szeregach. Wyróżnione fragmenty charakteryzowały się jednolitą tendencją rozwojową i miały zbliżone długości.

Graficzną prezentację szeregów czasowych liczby urodzeń w analizowanych krajach przedstawiają rysunki 1–7. Ze względu na liczne wahania przypadkowe na rysunkach obok wartości rzeczywistych liczby urodzeń (gruba linia, kolor niebieski) przedstawiono wartości wygładzone (cienka linia, kolor czerwony). Do wygładzenia zastosowano średnią ruchomą 5-elementową dla szeregów czasowych krajów zaliczonych do grupy I oraz II, a dla krajów pozostałych grup zastosowano średnią 10-elementową.

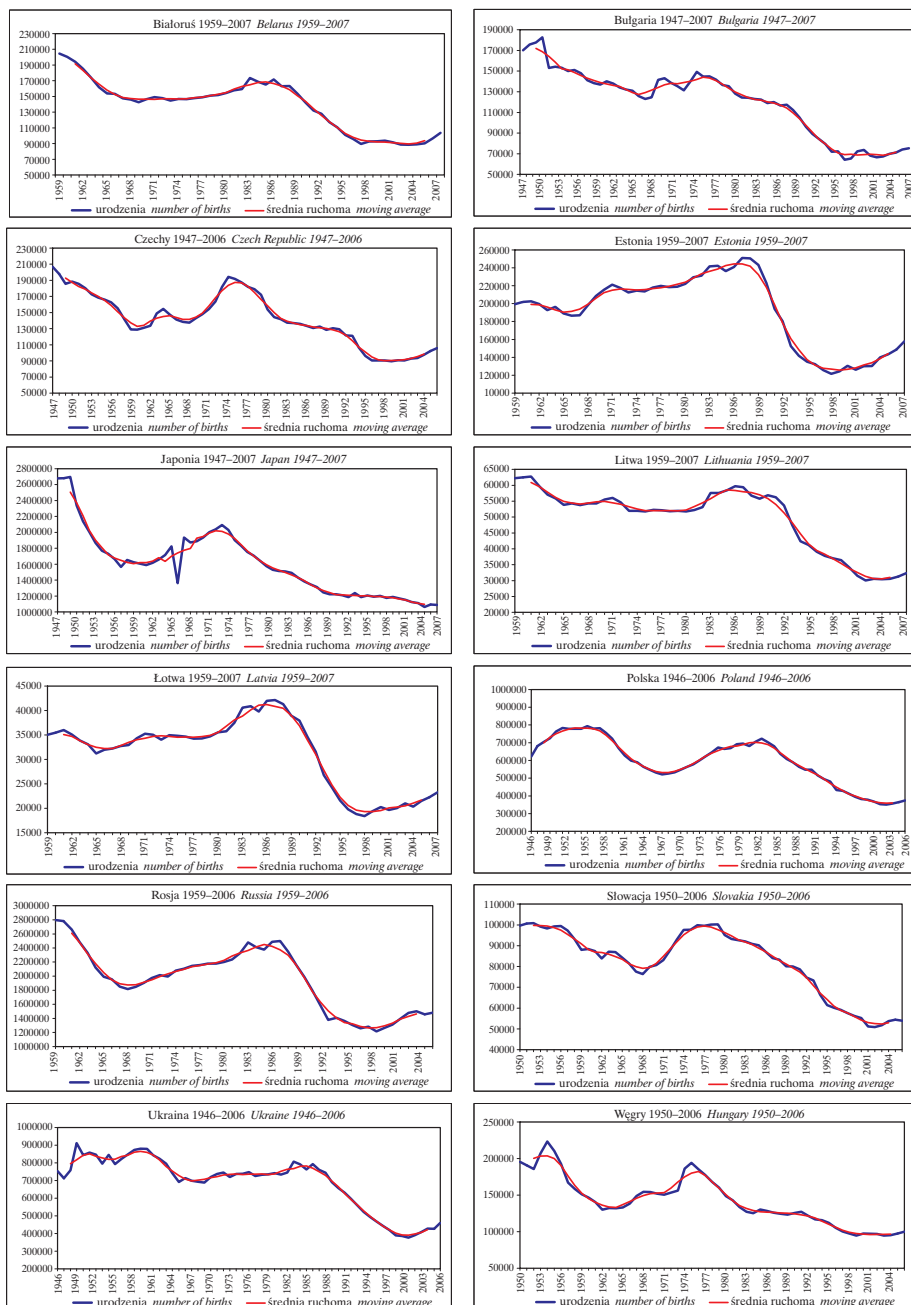
Oceniając przebieg procesu urodzeń tylko na podstawie wykresów zauważono następujące prawidłowości. W krajach zaliczonych do grupy I obserwuje się tendencję spadkową liczby urodzeń z wahaniami cyklicznymi, tj. powtarzającymi się okresami wzrostu i spadku wartości analizowanej zmiennej (rys. 1).

W II grupie krajów zauważalna jest tendencja wzrostu liczby urodzeń z wahaniami cyklicznymi. Wyjątek w tej grupie stanowi Hiszpania, gdzie w badanym okresie występował wyraźny trend spadkowy z wahaniami cyklicznymi (rys. 2).

W rozważanych fragmentach szeregów czasowych, tj. od 1901 roku, dla krajów grupy III wyraźna jest tendencja spadkowa liczby urodzeń z wahaniami cyklicznymi (rys. 3).

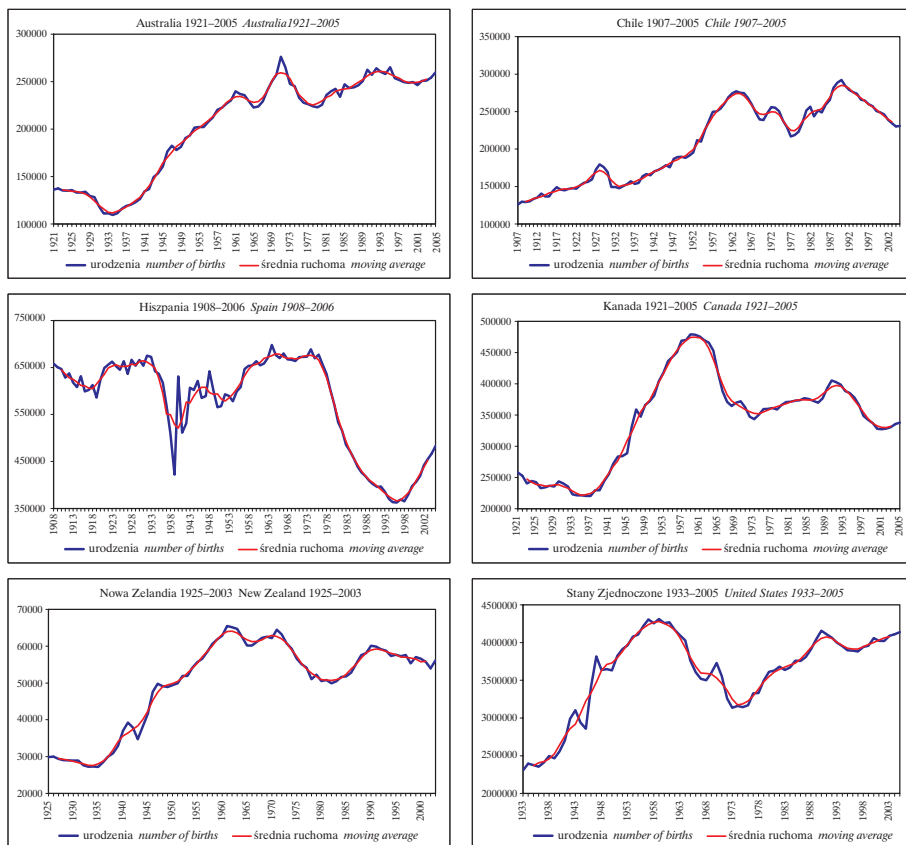
W IV grupie krajów w pierwszym okresie, tj. do 1914 roku, obserwuje się rosnący trend liczby urodzeń przy braku widocznych wahań cyklicznych. W Islandii zauważalny jest początkowo trend rosnący, a następnie stabilizacja liczby urodzeń z zaznaczającymi się wahaniami cyklicznymi (rys. 4, strona lewa). W tej grupie krajów w drugim okresie, tj. od 1901 roku, w Anglii i Walii, Belgii oraz Danii obserwuje się malejący trend liczby urodzeń z wahaniami cyklicznymi. W Islandii zauważalny jest trend rosnący i wahania cykliczne. Z kolei w Holandii oraz Norwegii zaznacza się bardzo słaby trend malejący z wyraźnymi wahaniami cyklicznymi (rys. 4, strona prawa).

Rysunek 1. Liczba urodzeń w krajach grupy I
 Figure 1. Number of births in the group I countries

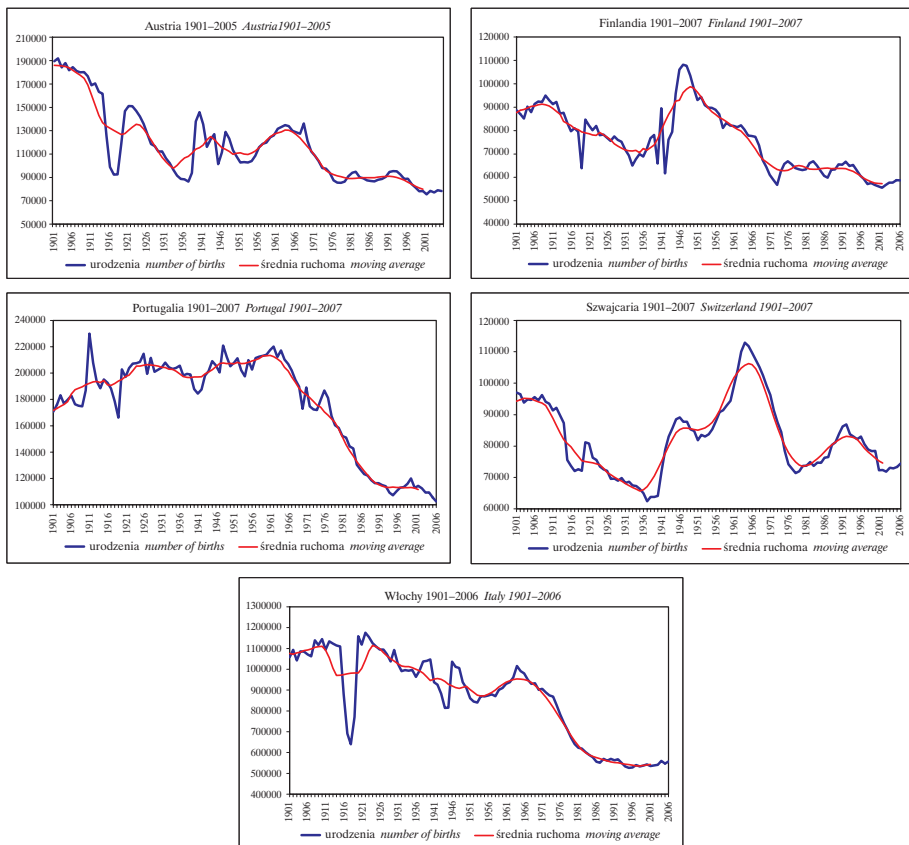
Źródło: Human Mortality Database. Roczniki Demograficzne GUS. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Demographic Yearbooks. Own calculations.

Rysunek 2. Liczba urodzeń w krajach grupy II
 Figure 2. Number of births in the group II countries

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Demographic Yearbooks. Own calculations.

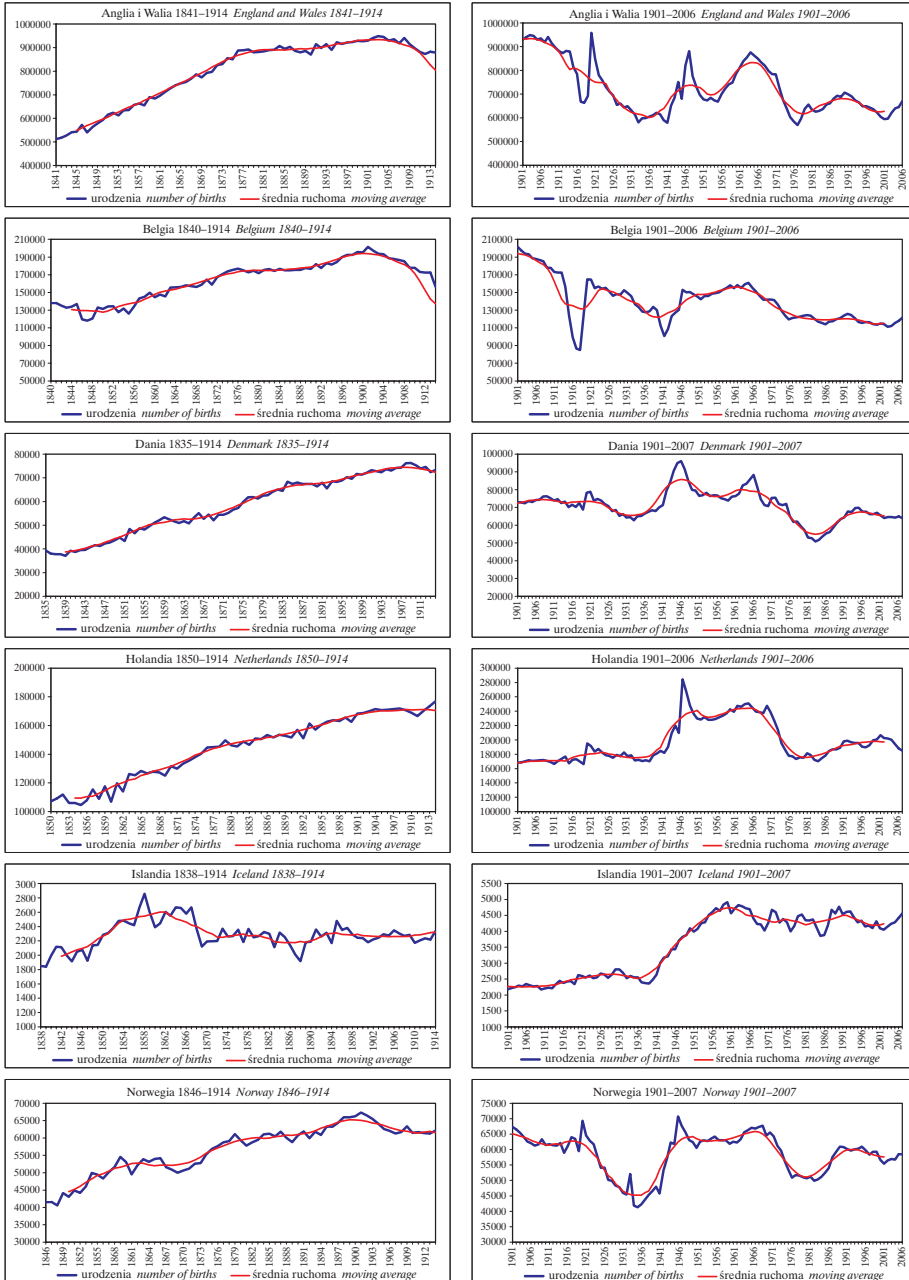
Rysunek 3. Liczba urodzeń w krajach grupy III w wybranych okresach
 Figure 3. Number of births in the group III countries in selected subperiods

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Own calculations.

Rysunek 4. Liczba urodzeń w krajach grupy IV w wybranych okresach
(po stronie lewej – do 1914 r., po prawej – od 1901 r.)

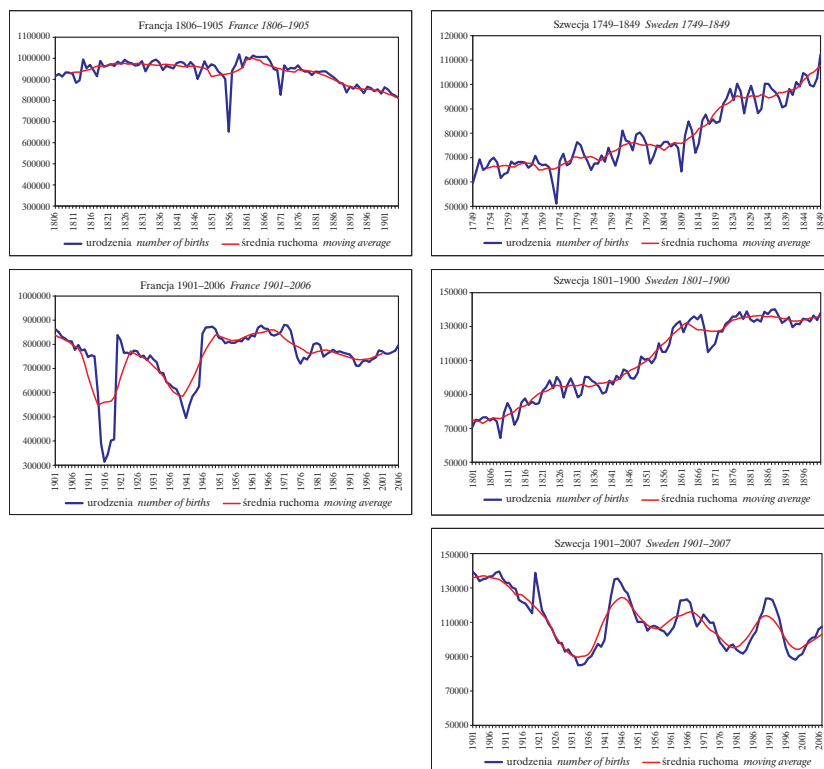
Figure 4. Number of births in the group IV countries in selected subperiods
(on the left – until 1914, on the right – after 1901)

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
Source: Human Mortality Database. Own calculations.

Grupa V ma również swoją specyfikę przebiegu liczby urodzeń. We Francji w pierwszym badanym okresie, tj. w latach 1806–1905 obserwuje się wyłącznie trend spadkowy. Z kolei w drugim okresie, tj. w latach 1901–2006 wyraźnie widoczne są wahania cykliczne występujące wokół trendu o charakterze rosnącym (rys. 5, strona lewa). W Szwecji zarówno w pierwszym rozważanym okresie (lata 1749–1849), jak i w drugim (lata 1801–1900) wyraźnie widoczny jest trend rosnący z licznymi wahaniami o charakterze cyklicznym, a w okresie trzecim obserwuje się wahania cykliczne wokół malejącego trendu liczby urodzeń (rys. 5, strona prawa).

Rysunek 5. Liczba urodzeń w krajach grupy V w wybranych okresach
Figure 5. Number of births in the group V countries in selected subperiods

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
Source: Human Mortality Database. Own calculations.

PROCEDURA PROWADZĄCA DO OKREŚLENIA WŁASNOŚCI CYKLICZNOŚCI

W celu określenia właściwości wahań cyklicznych obserwowanych w danych rzeczywistych liczby urodzeń analizowanych krajów posłużono się procedurą stosowaną z powodzeniem w badaniach koniunktury gospodarczej (Rekowski 1997, Hübner

i in. 1994, Lahiri i Moore 1991, OECD 1987). Zmodyfikowana procedura była już wykorzystywana przez autorkę we wcześniejszych pracach (Krupowicz 2001, 2009b). Modyfikacja dotyczyła sposobu postępowania w dwóch początkowych etapach.

Procedura składa się z trzech etapów. W etapie pierwszym następuje wyodrębnienie trendu w analizowanym szeregu czasowym². Etap drugi polega na eliminacji trendu, tj. na obliczeniu odchyłeń wartości rzeczywistych od wyodrębnionej tendencji³. Eliminacja trendu z szeregu czasowego może być przeprowadzona dwoma sposobami. Pierwszy z nich polega na wyznaczeniu odchyłeń bezwzględnych, tj. różnic wartości rzeczywistych i wartości wynikających z wyodrębnionej funkcji trendu dla analizowanej zmiennej, a drugi na wyznaczeniu odchyłeń względnych, tj. ilorazów wartości rzeczywistych i wartości obliczonych na podstawie wyodrębnionej funkcji trendu. Na ogół nie ma większego znaczenia, których z tych sposobów zostanie wykorzystany. W niniejszej analizie cykliczności liczby urodzeń przyjęto sposób pierwszy, tj. wyznaczono odchylenia bezwzględne zgodnie ze wzorem (1):

$$y'_t = y_t - f(t), \quad (1)$$

gdzie: y_t – wartość zmiennej w okresie t ,
 $f(t)$ – wartość funkcji trendu zmiennej w okresie t .

Etap trzeci polega na wygładzeniu uzyskanych wartości odchyłeń poprzez obliczenie średniej ruchomej. W zależności od długości analizowanych szeregów czasowych oraz wielkości wahań przypadkowych można zmienić wartość stałej wygładzania. Należy mieć na uwadze również to, iż większa stała wygładzania powoduje skrócenie szeregu czasowego w większym zakresie niż stała mniejsza. W przypadku krótkich szeregów, tj. liczących mniej niż 100 obserwacji stosowano średnią ruchomą 5-elementową, a w przypadku szeregów długich (co najmniej 100 obserwacji) stosowano średnią ruchomą 10-elementową⁴. Wartość wygładzoną przypisywano środkowej obserwacji z fragmentu odcinka, z którego uzyskiwano wartość średnią. W sytuacji kiedy szereg czasowy wartości zmiennej nie wykazuje istotnych wahań przypadkowych, etap trzeci można ominąć.

² Modyfikacja polegała na uznaniu, że tendencja rozwojowa może zostać opisana za pomocą wybranej analitycznej postaci funkcji trendu zamiast stosowania metody PAT (*Phase Average Trend*). Metoda PAT właściwa jest dla sytuacji, gdy dysponuje się danymi miesięcznymi lub kwartalnymi (w badaniach koniunktury gospodarczej takie dane są wykorzystywane). W niniejszym badaniu dysponowano danymi rocznymi, stąd rezygnacja z metody PAT wyznaczania trendu i zastosowanie analitycznej postaci funkcji trendu.

³ Konsekwencją stosowania danych rocznych była też modyfikacja etapu drugiego (z szeregu eliminowano wyłącznie trend, a nie trend i wahania sezonowe).

⁴ Wybór stałej wygładzenia (5- lub 10- elementowej) dla średniej ruchomej w celu wyeliminowania wahań przypadkowych podyktowany był wyłącznie długością szeregu czasowego. Można oczywiście rozważyć inny sposób wygładzania (np. prosty model wygładzania wykładniczego), jednak i tu pojawia się problem parametru wygładzania i stosowania kryterium jego wyboru.

Uzyskane wygładzone wartości odchyłeń bezwzględnych liczby urodzeń od wyodrębnionych funkcji trendu pozwolą na określenie własności cykliczności zmian liczby urodzeń analizowanych krajów.

Określenie własności cykliczności polega na wskazaniu punktów zwrotnych górnych i dolnych, ustaleniu i zmierzeniu amplitud faz wzrostu i faz spadku, długości faz wzrostu, faz spadku oraz cyklu, a także zmierzeniu intensywności faz wzrostu i faz spadku.

Górny punkt zwrotny występuje w punkcie, w którym zmienna (jej wygładzona wartość odchylenia bezwzględnego) osiąga największą wartość dodatnią. Dolny punkt zwrotny występuje w punkcie, w którym zmienna (jej wygładzona wartość odchylenia bezwzględnego) osiąga najmniejszą wartość ujemną.

Faza wzrostu występuje pomiędzy dolnym punktem zwrotnym a górnym punktem zwrotnym. Długość fazy wzrostu to liczba obserwacji występująca pomiędzy dolnym a górnym punktem zwrotnym z uwzględnieniem okresów, którym przyporządkowane są punkty zwrotne.

Amplituda fazy wzrostu jest wartością bezwzględną różnicy wartości odpowiadających dolnemu i górnemu punktowi zwrotnemu. Intensywność fazy wzrostu jest wyrażoną w procentach relacją odchylenia standardowego wartości zmiennej występującej w fazie wzrostu do amplitudy tej fazy.

Faza spadku występuje pomiędzy górnym punktem zwrotnym a dolnym punktem zwrotnym. Długość fazy spadku to liczba obserwacji występująca pomiędzy górnym a dolnym punktem zwrotnym z uwzględnieniem okresów, którym przyporządkowane są punkty zwrotne. Amplituda fazy spadku jest wartością bezwzględną różnicy wartości odpowiadających górnemu i dolnemu punktowi zwrotnemu. Intensywność fazy spadku jest – wyrażoną w procentach – relacją odchylenia standardowego wartości zmiennej występujących w fazie spadku do amplitudy tej fazy.

Długość cyklu to liczba obserwacji występująca pomiędzy kolejnymi dolnymi (lub kolejnymi górnymi) punktami zwrotnymi, z uwzględnieniem okresów, którym przyporządkowane są te punkty zwrotne. Można zatem zidentyfikować cykl na podstawie dolnych punktów zwrotnych lub na podstawie górnych punktów zwrotnych. Amplituda cyklu jest różnicą między amplitudą fazy wzrostu i fazy spadku.

Wahania cykliczne występują, gdy obserwuje się powtarzające się po sobie fazy wzrostu i fazy spadku. Intensywność faz wzrostu i faz spadku mierzona jest miarami zmienności, np. odchyleniem standardowym. Uznaje się, że występuje wysoka intensywność, gdy miara zmienności przyjmuje coraz większe wartości. Nie ma jednak arbitralnie ustalonych wartości świadczących o wysokiej lub niskiej intensywności fazy.

Szeregi czasowe liczby urodzeń analizowanych krajów poddano zabiegom zgodnie z przedstawioną procedurą. Na wstępie w każdym z szeregów wyodrębniono tendencje rozwojowe⁵. W I grupie krajów najczęściej były to liniowe funkcje trendu (9 krajów: Białoruś, Bułgaria, Czechy, Estonia, Japonia, Łotwa, Polska, Rosja,

⁵ Ze względu na występujące wahania cykliczne oraz liczne wahania przypadkowe, nie należy oczekiwać wysokich wartości współczynnika determinacji, dlatego nie może on być użyty jako kryterium wyboru właściwej postaci funkcji trendu. Wyboru funkcji dokonywano na podstawie wzrokowej oceny zgodności przebiegu wartości funkcji z długoookresową tendencją danych rzeczywistych.

Ukraina i Węgry) dla Litwy, Słowacji i Ukrainy były to wielomiany stopnia drugiego. W II grupie krajów funkcje liniowe zastosowano dla liczby urodzeń w Hiszpanii i Stanach Zjednoczonych, dla pozostałych 4 krajów (Australii, Chile, Kanady i Nowej Zelandii) były to wielomiany stopnia drugiego. W III grupie krajów funkcję liniową wykorzystano dla liczby urodzeń w Szwajcarii, a dla pozostałych 4 krajów (Austrii, Finlandii, Portugalii oraz Włoch) były to wielomiany stopnia drugiego. W IV grupie krajów dla Anglii i Walii w pierwszym okresie trend opisano wielomianem stopnia drugiego, a w drugim – funkcją liniową. Dla Belgii w obu okresach zastosowano funkcje liniowe. W przypadku Danii oraz Holandii w pierwszym okresie użyto funkcji liniowej, a w drugim okresie – wielomianu stopnia drugiego. Dla Islandii oraz Norwegii w pierwszym okresie funkcje trendu były wielomianami stopnia drugiego, a w drugim okresie – funkcje liniowe. W V grupie krajów dla Francji w pierwszym okresie wyodrębniono trend, stosując wielomian stopnia drugiego, w okresie drugim – funkcję liniową. Dla Szwecji w pierwszym okresie użyto wielomian stopnia drugiego, w okresie drugim i trzecim – funkcje liniowe.

Wyniki uzyskane po zrealizowaniu drugiego etapu procedury zostały zaprezentowane werbalnie, a efekt przeprowadzenia etapu trzeciego przedstawiono graficznie.

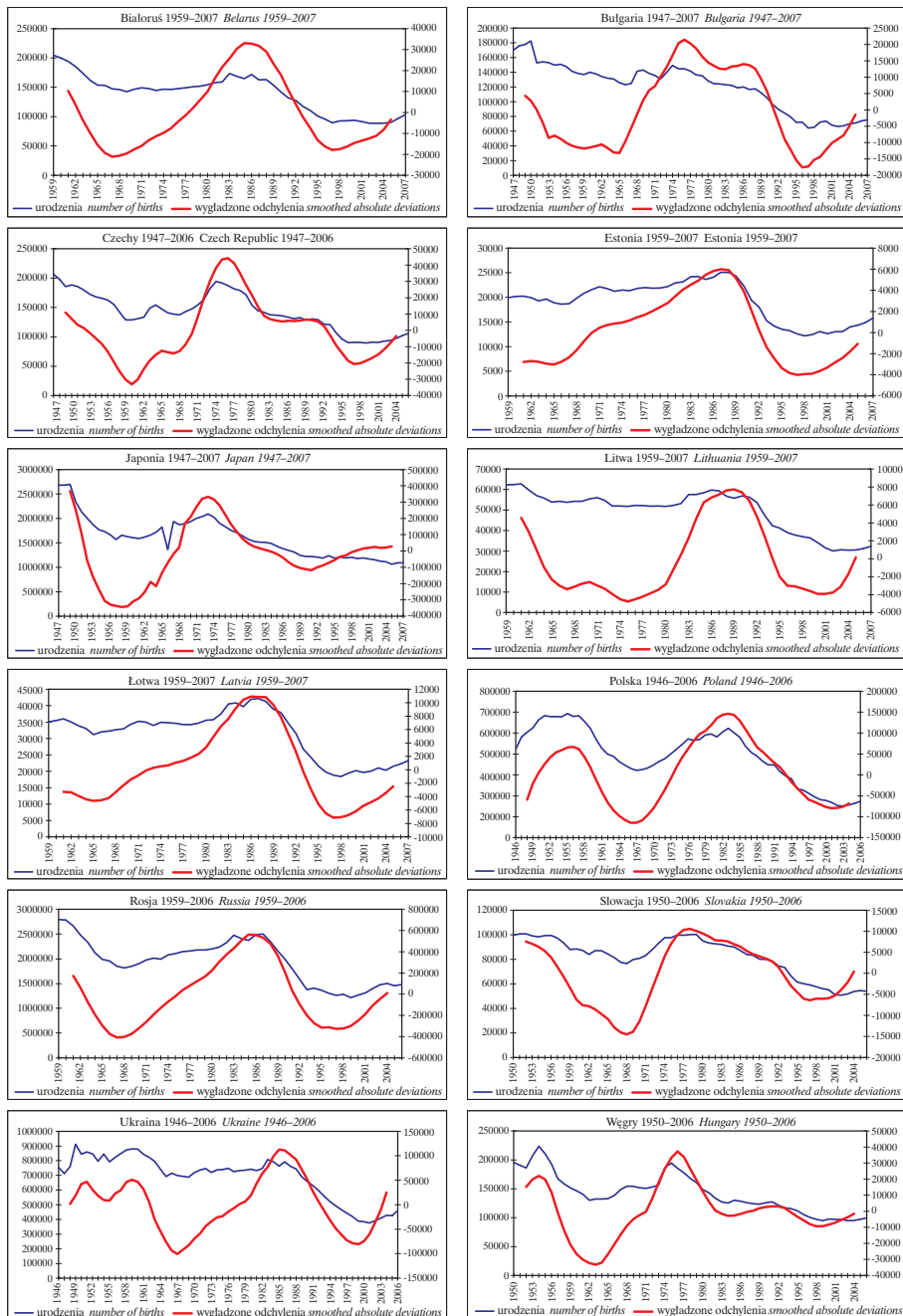
Analiza kształtowania się odchyleń od funkcji trendu pozwala wskazać wyraźne wahania cykliczne w krajach zaliczonych do grupy I i II (wyjątek stanowi Hiszpania, gdzie stwierdzono liczne wahania o charakterze przypadkowym) oraz w krajach grupy III (z wyjątkiem Włoch). W IV grupie cykliczność zmian liczby urodzeń jest wyraźna w większości krajów w pierwszym analizowanym okresie, tj. do 1914 roku. Wyjątek stanowi Anglia i Walia, gdzie występują liczne wahania przypadkowe oraz Belgia, gdzie brak wahań cyklicznych. W drugim analizowanym okresie, tj. od 1901 roku w każdym z krajów tej grupy stwierdzono występowanie wahań cyklicznych. W V grupie krajów we Francji w pierwszym okresie (lata 1806–1905) obserwuje się brak wyraźnych wahań cyklicznych, a w okresie drugim (lata 1901–2006) cykliczność jest zaznaczona. W Szwecji w pierwszym wyodrębnionym okresie (lata 1749–1849) liczne wahania przypadkowe nakładają się na wahania cykliczne, a w okresie drugim (lata 1801–1900) oraz trzecim (lata 1901–2007) cykliczność jest zauważalna.

Ze względu na występujące liczne wahania przypadkowe przeprowadzono trzeci etap procedury, to znaczy wygładzono uzyskane wartości odchyleń bezwzględnych. Na rysunkach 6–10 zaprezentowano otrzymane wyniki. Wartości rzeczywiste liczby urodzeń na wykresach zaznaczono cienką niebieską linią (skala po stronie lewej), a wygładzone odchylenia bezwzględne – grubą czerwoną linią (skala po stronie prawej).

Wyniki tych analiz są w szczególności widoczne dla tych krajów, gdzie wahania losowe były liczne i silne. Do takich krajów należą: Hiszpania, Włochy, Portugalia, Anglia i Walia, Francja oraz Szwecja.

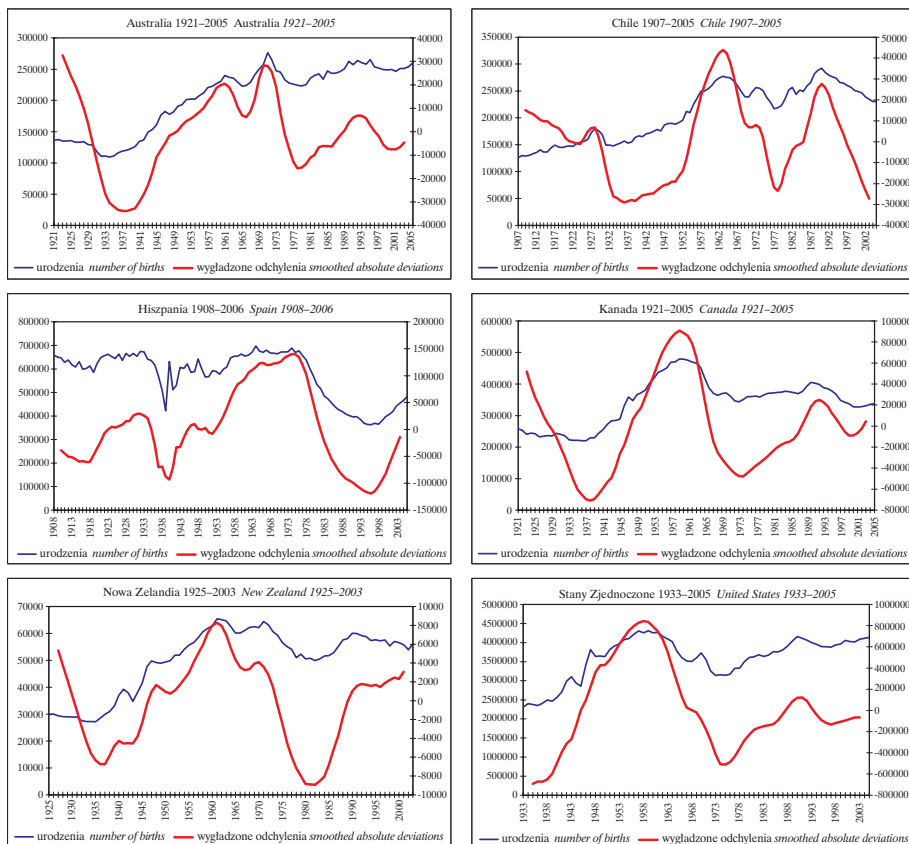
Wygładzone wartości odchyleń bezwzględnych liczby urodzeń od wyodrębnionych tendencji rozwojowych pozwoliły na określenie własności cykliczności zmian liczby urodzeń analizowanych krajów. Określenie tych własności polegało na wskazaniu punktów zwrotnych górnych i dolnych, ustaleniu i zmierzeniu amplitud faz wzrostu i faz spadku, długości faz wzrostu, faz spadku oraz cyklu, a także zmierzeniu

Rysunek 6. Liczba urodzeń i wygładzone odchylenia bezwzględne od trendu w krajach grupy I
 Figure 6. Number of births and smoothed absolute deviations from the trend in the group I countries

Źródło: Human Mortality Database. Roczniki Demograficzne GUS. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Demographic Yearbooks. Own calculations.

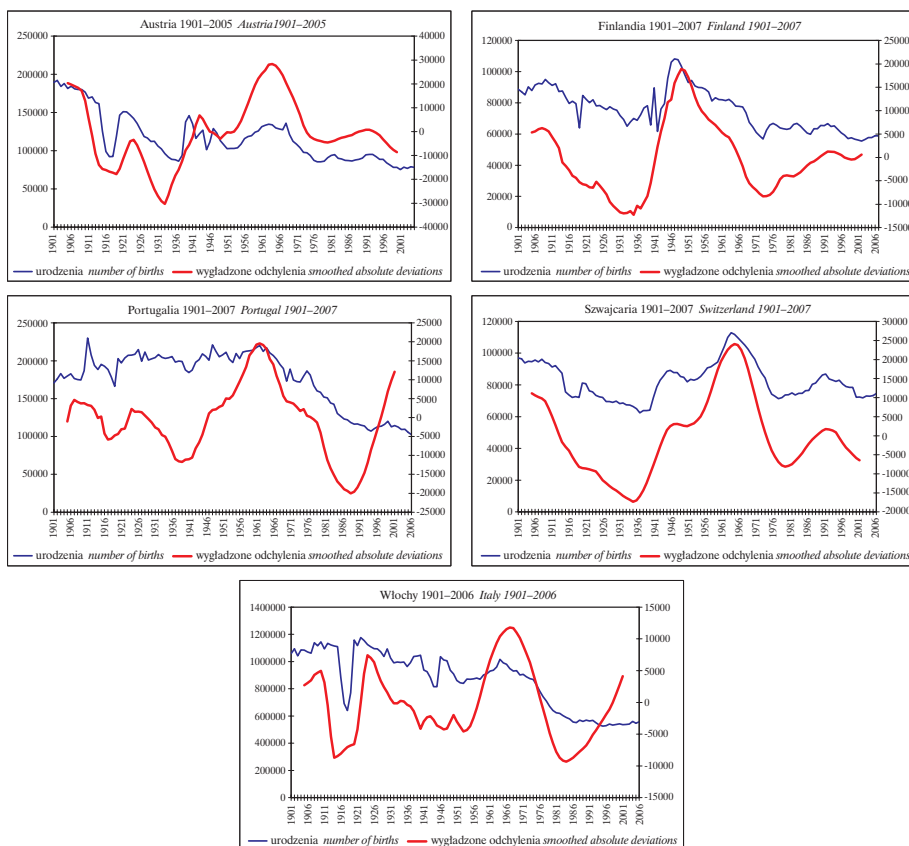
Rysunek 7. Liczba urodzeń i wygładzone odchylenia bezwzględne od trendu w krajach grupy II
 Figure 7. Number of births and smoothed absolute deviations from the trend in the group II countries

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Own calculations.

Rysunek 8. Liczba urodzeń i wygładzone odchylenia bezwzględne od trendu w krajach grupy III w wybranych okresach

Figure 8. Number of births and smoothed absolute deviations from the trend in the group III countries in selected subperiods

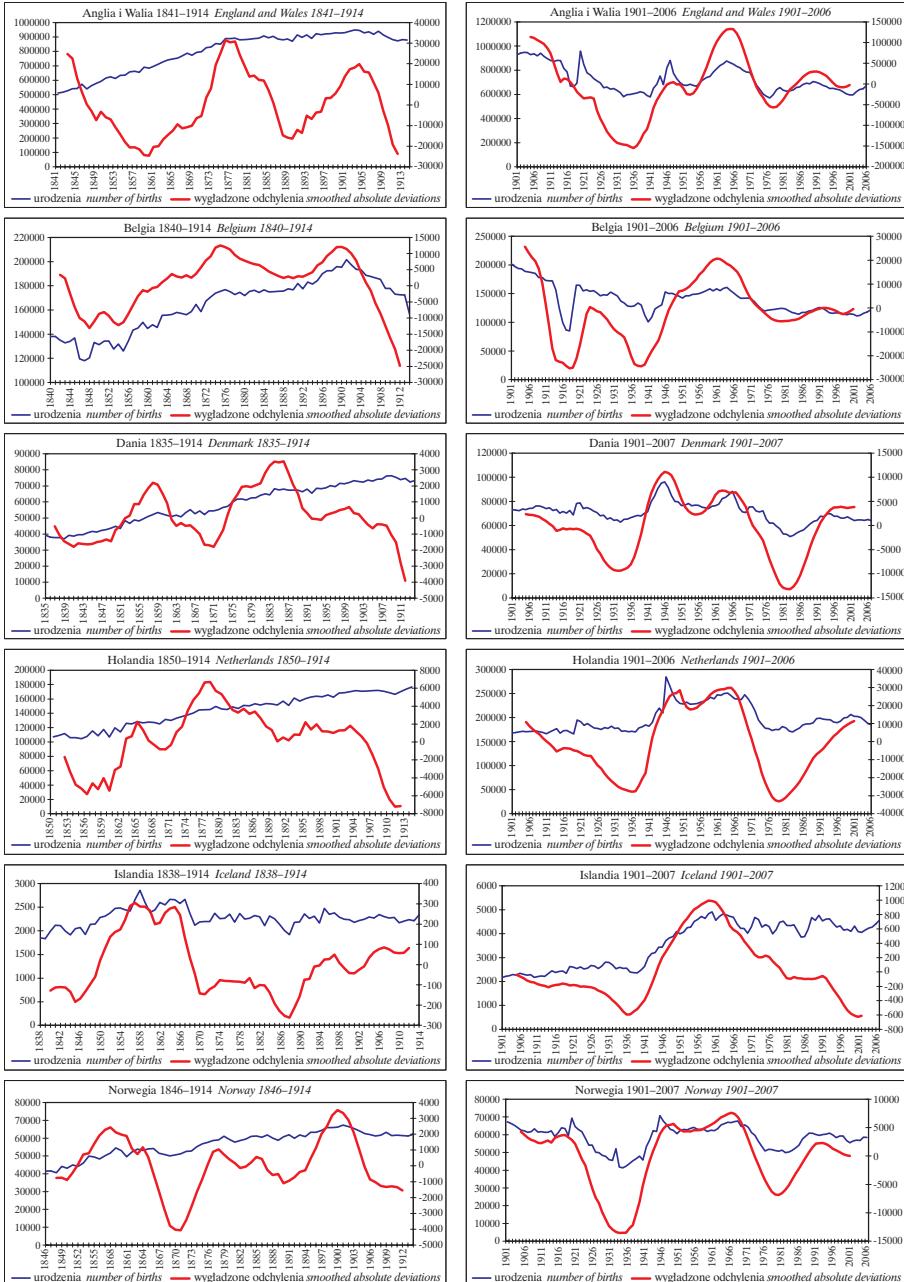

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.

Source: Human Mortality Database. Own calculations.

Rysunek 9. Liczba urodzeń i wygładzone odchylenia bezwzględne od trendu w krajach grupy IV wybranych okresach (po stronie lewej – do 1914 r., po prawej – od 1901 r.)

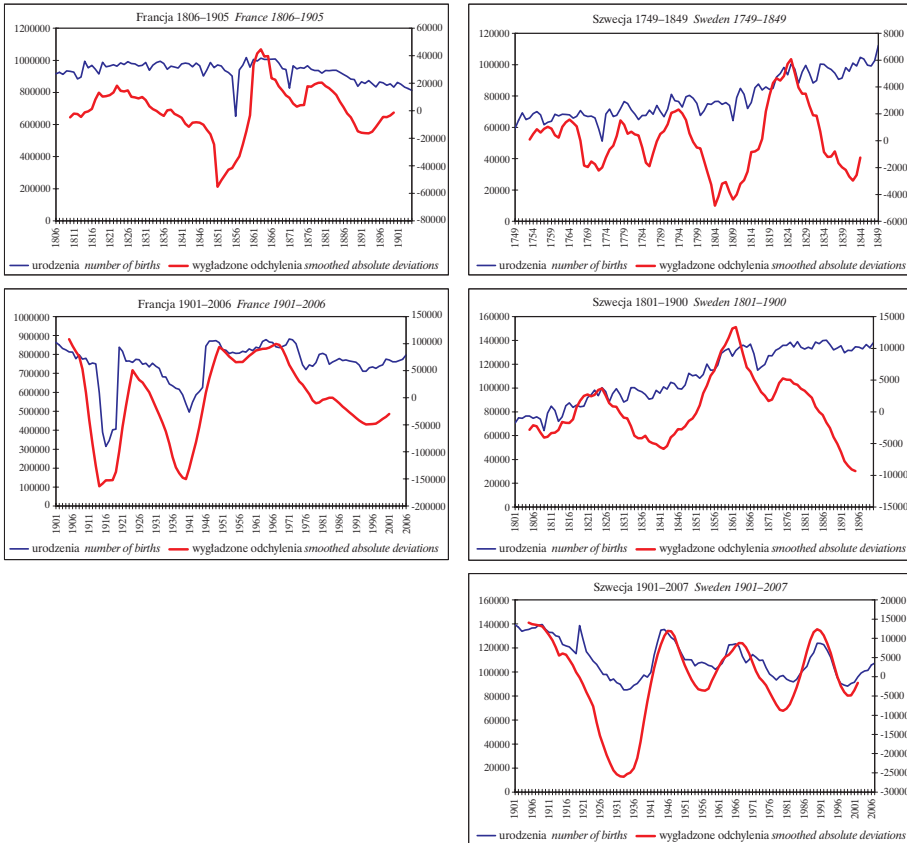
Figure 9. Number of births and smoothed absolute deviations from the trend in the group IV countries in selected analysed parts of time series (on the left – until 1914, on the right – after 1901)

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
Source: Human Mortality Database. Own calculations.

Rysunek 10. Liczba urodzeń i wygładzone odchylenia bezwzględne od trendu w krajach grupy V w wybranych okresach

Figure 10. Number of births and smoothed absolute deviations from the trend in the group V countries in selected subperiods

Źródło: Human Mortality Database. Obliczenia własne.
 Source: Human Mortality Database. Own calculations.

intensywności faz wzrostu i faz spadku. Tak zidentyfikowane własności cykliczności zmian liczby urodzeń w krajach poszczególnych grup zamieszczono w tablicach 1–5 w Aneksie. W tabelicy 2 zestawiono natomiast informacje dotyczące liczby występujących punktów zwrotnych, liczby faz, liczby cykli oraz długości cykli w analizowanych krajach poszczególnych grup. Liczbę cykli oraz długość cykli ustalono według dolnych oraz górnych punktów zwrotnych.

W I grupie krajów charakteryzującej się najkrótszymi szeregami czasowymi liczby urodzeń na ogół wyróżniono dwa dolne punkty zwrotne i jeden górny punkt zwrotny (tablica A1 i tablica 2). Wyjątkiem były trzy kraje, a mianowicie: Polska i Ukraina, gdzie zidentyfikowano po dwa dolne i dwa górne punkty zwrotne oraz

Tablica 2. Liczba punktów zwrotnych, faz, pełnych cykli oraz długość cykli
 Table 2. Number of turning points, phases, cycles and duration of cycles

Kraj Country	Liczba obserwacji Number of observations	Liczba punktów zwrotnych Number of turning points		Liczba faz Number of phases		Liczba pełnych cykli wg punktów zwrotnych Number of cycles according to turning points		Długość cyklu wg punktów zwrotnych Duration of cycle according to turning points	
		dolnych troughs	górných peaks	spadku contraction	wzrostu expansion	dolnych troughs	górných peaks	dolnych troughs	górných peaks
Grupa I Group I									
Białoruś <i>Belarus</i>	49	2	1	1	1	1	-	29	
Bułgaria <i>Bulgaria</i>	61	2	1	1	1	1	-	32	
Czechy <i>Czech Republic</i>	60	2	1	1	1	1	-	38	
Estonia <i>Estonia</i>	49	2	1	1	1	1	-	33	
Japonia <i>Japan</i>	61	2	1	1	1	1	-	34	
Litwa <i>Lithuania</i>	49	2	1	1	1	1	-	26	
Łotwa <i>Latvia</i>	49	2	1	1	1	1	-	33	
Polska <i>Poland</i>	61	2	2	2	1	1	1	35	28
Rosja <i>Russia</i>	48	2	1	1	1	1	-	31	
Słowacja <i>Slovakia</i>	57	2	1	1	1	1	-	30	
Ukraina <i>Ukraine</i>	61	2	2	2	1	1	1	33	27
Węgry <i>Hungary</i>	57	3	3	3	2	2	2	22 15	22 16
Grupa II Group II									
Australia <i>Australia</i>	85	3	2	2	2	2	1	41 23	23
Chile <i>Chile</i>	99	3	3	2	3	2	2	16 40	36 28
Hiszpania <i>Spain</i>	99	4	3	3	3	3	2	23 13 45	17 28
Kanada <i>Canada</i>	85	3	2	2	2	2	1	37 26	34
Nowa Zelandia <i>New Zealand</i>	79	2	1	1	1	1	-	46	
Stany Zjednoczone <i>United States</i>	73	2	2	2	1	1	1	23	33
Grupa III Group III									
Austria <i>Austria</i>	105	3	3	2	3	2	2	17 32	22 28
Finlandia <i>Finland</i>	107	3	2	2	2	2	1	39 27	44
Portugalia <i>Portugal</i>	107	3	3	3	2	2	2	23 51	17 39
Szwajcaria <i>Switzerland</i>	107	2	2	1	2	1	1	46	28
Włochy <i>Italy</i>	106	3	2	2	2	2	1	40 32	44

Kraj Country		Liczba obserwacji Number of observations	Liczba punktów zwrrotnych Number of turning points		Liczba faz Number of phases		Liczba pełnych cykli wg punktów zwrrotnych Number of cycles according to turning points		Długość cyklu wg punktów zwrrotnych Duration of cycle according to turning points	
			dolnych troughs	górných peaks	spadku contraction	wzrostu expansion	dolnych troughs	górných peaks	dolnych troughs	górných peaks
Grupa IV Group IV										
Anglia i Walia England and Wales	Okres I Period I	74	2	2	1	2	1	1	31	29
	Okres II Period II	106	3	3	2	3	2	2	18 26	18 27
Belgia Belgium	Okres I Period I	75	1	1	-	1	-	-		
	Okres II Period II	106	4	3	3	3	3	2	22 42 19	38 32
Dania Denmark	Okres I Period I	80	3	3	2	3	2	2	31 24	29 15
	Okres II Period II	107	2	2	1	2	1	1	51	53
Holandia Netherlands	Okres I Period I	65	3	2	2	2	2	1	14 43	14
	Okres II Period II	106	2	2	1	2	1	1	44	37
Islandia Iceland	Okres I Period I	77	3	3	2	3	2	2	44 14	41 16
	Okres II Period II	107	2	1	1	1	1	-	66	
Norwegia Norway	Okres I Period I	69	3	4	3	3	2	3	12 9	21 8 16
	Okres II Period II	107	2	3	2	2	1	2	48	50 28
Grupa V Group V										
Francja France	Okres I Period I	100	3	3	3	2	2	2	16 43	16 26
	Okres II Period II	106	4	3	3	3	3	2	27 40 16	44 17
Szwecja Sweden	Okres I Period I	101	3	4	3	3	2	3	15 19	21 17 32
	Okres II Period II	100	2	2	1	2	1	1	34	38
	Okres III Period III	107	4	3	3	3	3	2	25 24 20	22 24

Źródło: opracowanie własne.
Source: own preparation.

Węgry, gdzie zidentyfikowano trzy dolne i trzy górne punkty zwrotne. W przypadku 11 krajów tej grupy wskazano jeden pełny cykl wahań. W przypadku Węgier wystąpiły dwa pełne cykle. Stwierdzono, iż częściej faza wzrostu przebiegała dłużej niż faza spadku. W czterech krajach (Bułgaria, Czechy, Japonia i Słowacja) faza wzrostu trwała krócej niż faza spadku. Również częściej intensywność fazy wzrostu była większa niż intensywność fazy spadku. W sześciu przypadkach, tj. na Białorusi, w Estonii, na Łotwie, w Polsce, Rosji i na Ukrainie, intensywność fazy spadku była większa od intensywności fazy wzrostu. W szczególności w Estonii i na Łotwie zaobserwowano długą, mało intensywną fazę wzrostu a krótką, bardzo intensywną fazę spadku. Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 15 lat na Węgrzech do 38 lat w Czechach, a według górnych punktów zwrotnych od 16 lat na Węgrzech do 28 lat w Polsce. W ośmiu z 12 krajów tej grupy długość cyklu wynosiła 30–35 lat.

W II grupie krajów charakteryzującej się nieco dłuższymi szeregami czasowymi, ale nieprzekraczającymi 100 obserwacji, wyróżniono różne liczby punktów zwrotnych dolnych i górnych co było zdeterminowane długością okresu obserwacji (tablica A2 i tablica 2). W przypadku Nowej Zelandii były to dwa dolne punkty zwrotne i jeden górny punkt zwrotny, z kolei w przypadku Hiszpanii – 4 dolne punkty zwrotne i 3 górne punkty zwrotne. Liczba punktów zwrotnych pozwoliła na określenie liczby pełnych cykli wahań. Najwięcej cykli (3) zidentyfikowano w przypadku Hiszpanii, a najmniej (1) w przypadku Nowej Zelandii i Stanów Zjednoczonych. W pozostałych krajach tej grupy (Australia, Chile i Kanada) wystąpiły dwa pełne cykle. W grupie II krajów, podobnie jak w pierwszej grupie, zaobserwowano fazę wzrostu dłuższą od fazy spadku (wyjątkiem były Chile i Hiszpania). Również intensywność fazy spadku była większa niż intensywność fazy wzrostu (z wyjątkiem Chile). Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 16 lat w Hiszpanii do 46 lat w Nowej Zelandii, a według górnych punktów zwrotnych od 17 lat w Hiszpanii do 36 lat w Chile. W czterech przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl, a w dwóch przypadkach drugi cykl był krótszy niż pierwszy cykl.

W III grupie krajów, gdzie liczba obserwacji przekraczała 100, wyróżniono na ogół dwa lub trzy dolne punkty zwrotne oraz dwa lub trzy górne punkty zwrotne (tablica A3 i tablica 2). W konsekwencji w krajach tej grupy występowały dwa pełne cykle wahań. Wyjątkiem była Szwajcaria, gdzie przy dwóch dolnych i górnych punktach zwrotnych zidentyfikowano jeden pełny cykl wahań. W przeciwieństwie do dwóch omawianych wcześniej grup krajów, nie zaobserwowano tutaj wyraźnie dłuższych faz wzrostu niż fazy spadku. Jedynie w przypadku Portugalii oraz Włoch wyraźnie widoczne są dłuższe fazy spadku niż fazy wzrostu. Z kolei intensywność fazy spadku była większa niż intensywność fazy wzrostu w Austrii, Portugalii i Szwajcarii. Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 17 lat w Austrii do 46 lat w Szwajcarii, a według górnych punktów zwrotnych od 17 lat w Portugalii do 44 lat w Finlandii i we Włoszech. W czterech przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl, a w jednym przypadku drugi cykl był krótszy niż pierwszy cykl.

W przypadku IV grupy krajów szeregi podzielono na fragmenty, zgodnie z opisanym wcześniej sposobem. Okres I obejmował lata do 1914 roku, a do II okresu

zaliczono lata od 1901 roku. W I okresie zaobserwowano od jednego dolnego i górnego punktu zwrotnego (w Belgii) do trzech dolnych i czterech górnych punktów zwrotnych w Norwegii. Jednocześnie zaobserwowano: brak cyklu w Belgii, jeden cykl w Anglii i Walii, dwa cykle w Danii, Holandii i Islandii oraz trzy pełne cykle (według górnych punktów zwrotnych) w Norwegii. W I okresie występujące po sobie fazy spadku i fazy wzrostu miały na ogół zbliżone długości, wyjątek stanowiła Holandia i Islandia. Zaobserwowane w Norwegii bardzo krótkie, liczące 4–6 obserwacji, fazy spadku i wzrostu sugerują występowanie minicyklu. Podobnie jak w krajach należących do poprzednich grup, intensywność fazy wzrostu była niższa niż intensywność fazy spadku, wyjątek stanowiły: Holandia, Islandia i Norwegia (tablica A4 i tablica 2). Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 9 lat w Norwegii do 44 lat w Islandii, a według górnych punktów zwrotnych od 8 lat w Norwegii do 41 lat w Islandii. W sześciu przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl, a w jednym przypadku drugi cykl był krótszy niż pierwszy. W okresie II zidentyfikowano różną liczbę punktów zwrotnych w krajach rozważanej grupy. I tak np. w Islandii wyszczególniono 2 dolne punkty zwrotne i jeden górny, a najwięcej – odpowiednio 4 i 3 – w Belgii. Liczba cykli wahała się od jednego (w Islandii, Danii, Holandii) do trzech w Belgii (według dolnych punktów zwrotnych). W II okresie występujące fazy spadku i wzrostu miały na ogół różne długości. Jedynie w Anglii i Walii oraz częściowo w Norwegii fazy te miały zbliżone długości. Z kolei intensywność fazy spadku była większa niż fazy wzrostu w trzech spośród sześciu krajów tej grupy, tj. w Anglii i Walii, Belgii oraz Norwegii (zob. tablica A4 i tablica 2). Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 18 lat w Anglii i Walii do 66 lat w Islandii, a według górnych punktów zwrotnych od 18 lat w Anglii i Walii do 53 lat w Danii. W trzech przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl, a w dwóch przypadkach drugi cykl był krótszy niż pierwszy.

W ostatniej V grupie krajów również wprowadzono podział szeregów na fragmenty. W przypadku Francji I okres obejmował lata 1806–1905, II okres – lata 1901–2006, a w przypadku Szwecji I okres obejmował lata 1749–1849, II okres – lata 1801–1900, III okres – lata 1901–2007. We Francji w I okresie wyróżniono po trzy dolne i górne punkty zwrotne, co pozwoliło na zidentyfikowanie dwóch pełnych cykli wahań. Fazy spadku i wzrostu miały różne długości, ale fazy wzrostu charakteryzowały się większą intensywnością niż fazy spadku. Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 16 lat do 43 lat, a według górnych punktów zwrotnych od 16 lat do 26 lat. W dwóch przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl. W II okresie wyróżniono 4 dolne i 3 górne punkty zwrotne, co pozwoliło na zidentyfikowanie 3 pełnych cykli wahań (według dolnych punktów zwrotnych). Podobnie jak we wcześniejszym okresie fazy spadku i wzrostu miały różne długości, z kolei w intensywności faz zaobserwowano, że ostatnie z faz (zarówno spadku, jak i wzrostu) były bardziej intensywne od faz wcześniejszych (tablica A5 i tablica 2). Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 16 lat do 40 lat, a według górnych punktów zwrotnych od 17 lat do 44 lat. W dwóch przypadkach drugi cykl był krótszy niż pierwszy cykl. W Szwecji

w I okresie wyróżniono 3 dolne i 4 górne punkty zwrotne, 3 pełne cykle wahań (według górnych punktów zwrotnych). Fazy wzrostu i spadku miały raczej zbliżone długości (z wyjątkiem ostatniej fazy wzrostu), a intensywność fazy wzrostu przekraczała intensywność fazy spadku. Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 15 lat do 19 lat, a według górnych punktów zwrotnych od 17 lat do 32 lat. W dwóch przypadkach drugi cykl był dłuższy niż pierwszy cykl. W II okresie wyróżniono po 2 dolne i górne punkty zwrotne, jeden pełny cykl wahań, który trwał 34 lata (według dolnych punktów zwrotnych) lub 38 lat (według górnych punktów zwrotnych). Fazy wzrostu i spadku miały raczej zbliżone długości, a intensywność fazy wzrostu przekraczała intensywność fazy spadku. W III okresie wyróżniono 4 dolne i 3 górne punkty zwrotne, 3 pełne cykle wahań (według dolnych punktów zwrotnych). Fazy wzrostu i spadku miały zbliżone długości, a także podobne intensywności (tablica A5 i tablica 2). Długość cyklu według dolnych punktów zwrotnych wahała się od 20 do 25 lat, a według górnych punktów zwrotnych od 22 do 24 lat. W dwóch przypadkach drugi cykl był krótszy niż pierwszy cykl, a w jednym przypadku drugi cykl był dłuższy niż pierwszy.

Identyfikacja własności cykli wahań w liczbie urodzeń pozwoliła na wskazanie podobieństw i różnic w występowaniu cykli w grupach analizowanych krajów. Szczególną uwagę poświęcono występowaniu dolnych i górnych punktów zwrotnych. Zestawienie okresów występowania punktów zwrotnych w liczbie urodzeń w krajach poszczególnych grup zestawiono w tablicach 3–5.

W XX wieku, a w szczególności po drugiej wojnie światowej, można dostrzec wiele podobieństw w występowaniu punktów zwrotnych. W latach 1946–2007 w grupie I – liczącej 12 krajów – pierwszy zidentyfikowany dolny punkt zwrotny najczęściej (aż w 8 przypadkach) występował w drugiej połowie lat sześćdziesiątych, górny punkt zwrotny w 6 przypadkach przypadał na drugą połowę lat osiemdziesiątych, a drugi dolny punkt zwrotny w 9 przypadkach – na drugą połowę lat dziewięćdziesiątych. W pięciu krajach występował w 1997 roku (tablica 3).

W latach 1900–2007 w grupach II, III, IV i V, liczących łącznie 19 krajów, pierwszy obserwowany dolny punkt zwrotny występował najczęściej (w 11 przypadkach), w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku, górny punkt zwrotny w 6 przypadkach wypadał na drugą połowę lat sześćdziesiątych, a w 5 na przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Kolejny dolny punkt zwrotny występował w 11 przypadkach na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, a następny górny punkt zwrotny przypadał na pierwszą połowę lat dziewięćdziesiątych. Ostatni obserwowany dolny punkt zwrotny w 6 przypadkach pojawił się w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych (tablica 4).

W krajach europejskich widoczne jest oddziaływanie wojen (pierwszej wojny światowej oraz drugiej wojny światowej) na kształtowanie się cykli liczby urodzeń. Szczególnie widoczne jest destrukcyjne działanie I wojny światowej (na ten czas przypadała niska liczba urodzeń), z kolei skutki II wojny światowej widoczne są w fazie kompensacyjnej (powojenny wyż urodzeniowy). Okres przed II wojną charakteryzował się niską liczbą urodzeń, co było wynikiem przede wszystkim wielkiego kryzysu lat trzydziestych. Lata sześćdziesiąte XX wieku to okres rewolucji

Tablica 3. Występowanie punktów zwrotnych w grupie krajów I, 1946–2007
 Table 3. Occurrence of turning points in the group I countries, 1946–2007

Kraj <i>Country</i>	Dekady <i>Decades</i>					
	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Białoruś <i>Belarus</i>		1969		1986	1997	
Bułgaria <i>Bulgaria</i>		1965	1976		1996	
Czechy <i>Czech Republic</i>		1960	1976		1997	
Estonia <i>Estonia</i>		1965		1987	1997	
Japonia <i>Japan</i>	1958		1973		1991	
Litwa <i>Lithuania</i>			1975	1989		2000
Łotwa <i>Latvia</i>		1965		1986	1997	
Polska <i>Poland</i>	1956	1967		1983		2001
Rosja <i>Russia</i>		1967		1985	1997	
Słowacja <i>Slovakia</i>		1968	1978		1997	
Ukraina <i>Ukraine</i>	1959	1967		1985	1999	
Węgry <i>Hungary</i>	1954	1963	1976	1984	1992	1998

Górny punkt zwrotny <i>Turning point peaks</i>	Dolny punkt zwrotny <i>Turning point troughs</i>

Źródło: opracowanie własne.
 Source: own preparation.

obyczajowej, wprowadzenia pigułki antykoncepcyjnej jako środka służącego regulacji urodzin. Na te lata przypadła najwyższa liczba urodzeń w większości badanych krajów, efekty upowszechnienia środków antykoncepcyjnych widoczne były dopiero w następnych dekadach – lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych – charakteryzujących się znowu mniejszą liczbą urodzeń. W Stanach Zjednoczonych niska liczba urodzeń (lata siedemdziesiąte) przypadła na okres po wojnie wietnamskiej, między pierwszym a drugim kryzysem naftowym.

Z kolei w wieku XIX i początku wieku XX nie obserwuje się tylu podobnych okresów występowania punktów zwrotnych. W latach 1800–1914 w grupie IV i V liczących łącznie 8 krajów pierwszy obserwowany dolny punkt zwrotny występował w 4 przypadkach w latach czterdziestych XIX wieku, górny punkt zwrotny w 5 przypadkach wypadł na przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX wieku. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych zidentyfikowano kolejny górny punkt zwrotny (4 przypadki), a w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych – kolejny dolny punkt zwrotny (również 4 przypadki). Cechą charakterystyczną tego okresu analizy jest wykrycie minicykli, tj. cykli, które trwają mniej niż 15–16 lat. Zjawisko to zaobserwowano w następujących krajach: Francja, Holandia, Islandia, Norwegia i Szwecja (zob. tablica 5), podczas gdy w wieku XX minicykle zaobserwowano jedynie w Hiszpanii i Chile.

Tablica 4. Występowanie punktów zwrotnych w grupach krajów II, III, IV i V, 1900–2007

Table 4. Occurrence of turning points in countries of group II, III, IV and V, 1900–2007

Grupa i kraje Group and countries	Dekady Decades									
	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Grupa II Group II	Australia <i>Australia</i>		1938				1970 1978		1992	2000
	Chile <i>Chile</i>	1924 1928	1939			1963	1978		1990	
	Hiszpania <i>Spain</i>	1918					1974		1996	
	Kanada <i>Canada</i>		1931	1940 1947	1952		1974		1992 1999	
	Nowa Zelandia <i>New Zealand</i>		1938			1959		1982		
Grupa III Group III	Stany Zjednoczone <i>United States</i>		1937			1961			1991 1997	
	Austria <i>Austria</i>			1933	1943 1949	1964		1980	1991	
	Finlandia <i>Finland</i>		1935	1949			1973		1992 1999	
	Portugalia <i>Portugal</i>	1908 1917	1924	1939		1962		1989		
	Szwajcaria <i>Switzerland</i>	1914	1924	1935		1953	1965 1967	1980 1984	1992	
Grupa IV ¹ Group IV ¹	Włochy <i>Italy</i>									
	Anglia i Walia <i>England and Wales</i>		1936	1948	1953	1965	1978		1991	
	Belgia <i>Belgium</i>	1918	1924	1939		1961		1980	1992 1998	
	Dania <i>Denmark</i>		1933	1946				1983	1998	
	Holandia <i>Netherlands</i>		1936	1936		1959	1965	1979		2001
Grupa V Group V	Islandia <i>Iceland</i>		1934			1967		1981	1994	2001
	Norwegia <i>Norway</i>	1918								
	Francja ² <i>France</i> ²	1914	1924	1940		1967	1979	1983	1994	
Szwecja ³ <i>Sweden</i> ³			1933	1946	1957	1967	1980	1990 1999		
Górný punkt zwrotny <i>Turning point peaks</i>	Dolny punkt zwrotny <i>Turning point troughs</i>									

1 – okres I. 2 – okres II. 3 – okres III. 1 – period I. 2 – period II. 3 – period III

Źródło: opracowanie własne. Source: own preparation.

Tablica 5. Występowanie punktów zwrotnych w grupach krajów IV i V, 1800–1914
 Table 5. Occurrence of turning points in the group IV and V countries, 1800–1914

Grupa i kraje <i>Group and countries</i>		Dekady <i>Decades</i>									
		1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Grupa IV ¹ <i>Group IV¹</i>	Anglia i Walia <i>England and Wales</i>					1860	1876		1890	1904	
	Belgia <i>Belgium</i>				1848		1875				
	Dania <i>Denmark</i>				1841	1858	1871	1886	1894	1900	
	Holandia <i>Netherlands</i>					1856		1878			1911
	Islandia <i>Iceland</i>				1845	1857			1888	1897	1901
	Norwegia <i>Norway</i>					1858	1871	1882	1885	1890	1900
	Francja ¹ <i>France</i> ¹			1836		1851				1893	
Grupa V <i>Group V</i>	Szwecja ² <i>Sweden</i> ²	1823	1825		1842		1863				
		1809				1862					

Górny punkt zwrotny
Turning point peaks

Dolny punkt zwrotny
Turning point troughs

1 – okres I. 2 – okres II I – period I. 2 – period II.

Źródło: opracowanie własne. *Source: own preparation.*

Obserwowany dla Szwecji dolny punkt zwrotny na początku XIX wieku wystąpił w okresie, kiedy Szwecja toczyła wojny z Rosją. Z kolei dolny punkt zwrotny lat czterdziestych zbiegł się w czasie z recesją i epidemią cholery, a dolny punkt zwrotny lat pięćdziesiątych we Francji można wiązać z kolejną wojną Francji przeciwko Rosji. W latach siedemdziesiątych Europa pogrążona była w recesji, dolny punkt zwrotny w pierwszej połowie tych lat obserwowano w krajach skandynawskich (Norwegii i Danii), z kolei ożywienie gospodarcze w drugiej połowie lat siedemdziesiątych przyniosło wzrost liczby urodzeń i obserwowany górny punkt zwrotny.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona analiza szeregów czasowych liczby urodzeń w 31 krajach pozwoliła stwierdzić powszechne występowanie wahań cyklicznych liczby urodzeń. Dokonano identyfikacji własności cykliczności tej zmiennej. Określono punkty zwrotne, amplitudy faz wzrostu i faz spadku, długość faz wzrostu, spadku i cyklu, a także ich intensywność. Wskazano na pewne podobieństwa i różnice dotyczące występowania cykliczności w badanych krajach. W wyniku tych analiz stwierdzono, że:

- 1) długość analizowanego szeregu czasowego determinuje liczbę obserwowanych punktów zwrotnych, a tym samym liczbę cykli wahań. W przypadku krótkich szeregów (liczących do 70 obserwacji) na ogół identyfikowano dwa górne i dwa dolne punkty zwrotne oraz jeden pełny cykl, dla szeregów liczących co najmniej 100 obserwacji – trzy lub cztery dolne i górne punkty zwrotne i nawet trzy pełne cykle,
- 2) częściej pojawiają się dolne punkty zwrotne niż górne punkty zwrotne,
- 3) faza wzrostu trwa na ogół dłużej niż faza spadku,
- 4) intensywność fazy spadku jest zwykle większa niż intensywność fazy wzrostu,
- 5) obserwowane cykle wahań liczby urodzeń mają różne długości (od 15 lat do nawet 66 lat); najkrótsze cykle (kilkunastoletnie) w przypadku niektórych krajów (np. Francji, Holandii, Hiszpanii, Islandii, Norwegii, Szwecji i Chile) można identyfikować jako minicykle,
- 6) częściej drugi z cykli wahań jest dłuższy niż pierwszy cykl,
- 7) w XX wieku stwierdzono podobieństwa w występowaniu punktów zwrotnych w analizowanych krajach. W szczególności dotyczy to okresu po II wojnie światowej. W krajach europejskich widoczne jest destrukcyjne oddziaływanie wojen na kształtowanie się cykli liczby urodzeń. Z kolei z wieku XIX i początku wieku XX nie obserwuje się tylu podobnych okresów występowania punktów zwrotnych, co widać w późniejszym okresie,
- 8) można dostrzec również pewne podobieństwa morfologicznych cech cyklu demograficznego i cykli gospodarczych. W cyklu demograficznym, podobnie jak w cyklach gospodarczych, faza spadku jest krótka, a faza wzrostu długa. Wyjaśnienie dlaczego fazy spadku są krótkie i intensywne, a fazy wzrostu długie i mało intensywne tkwi w czynnikach egzo- i endogenicznych kształtujących cykle badanej zmiennej. W dużym uproszczeniu można przyjąć, że niekorzystnie

działające czynniki ekonomiczne, społeczne, polityczne czy czynniki szczególne (np. kryzysy gospodarcze, zmiany w sferze obyczajów, wojny) powodowały, że bardzo szybki spadek liczby urodzeń, a z kolei korzystnie działające czynniki (np. ożywienie gospodarcze, poprawa sytuacji na rynku pracy, nowe narzędzia polityki rodzinnej) mogły przyczynić się do wzrostu liczby urodzeń, który jednakże przebiegał wolniej i w dłuższym okresie,

9) głębsza i bardziej szczegółowa analiza przyczyn powstawania cykli wahań procesu urodzeń, a także ich zbieżności z cyklami gospodarczymi wymaga dalszych badań.

Wyniki przedstawionych analiz upoważniają do wskazania przewidywanych kierunków dalszych badań:

- poddanie dyskusji cykli w ujęciu makroekonomii w kontekście rozważanej problematyki,
- rozważenie możliwości zastosowania bardziej zaawansowanych metod ekonometrycznych (w tym wykorzystanie filtrów, jakie współcześnie stosują badacze koniunktury gospodarczej),
- klasyfikacja krajów na podstawie kryteriów merytorycznych,
- wprowadzenie miar zachowań prokreacyjnych,
- wyjaśnienie stwierdzonych prawidłowości w kontekście przemian demograficznych z uwzględnieniem zmiennych społeczno-ekonomicznych,
- wykorzystanie uzyskanych rezultatów do prognozowania zmian liczby urodzeń.

LITERATURA

- Borrie W.D., 1979, *Dwa pokolenia: porównanie lat trzydziestych i siedemdziesiątych*, „Studia Demograficzne” nr 56, 53–64.
- Bourgeois-Pichat J., 1979, *La baisse actuelle de la fécondité en Europe s'inscrit-elle dans de modèle de la transition démographique?*, „Population” No. 2, 167–306.
- Bubnowa H., 1989, *Falowanie demograficzne. Przyczyny, charakter, prognozy*, „Studia Demograficzne” nr 1 (95), 35–53.
- Easterlin R.A., 1966, *Economic-demographic interactions and long swings in economic growth*, „American Economic Review”, 1063–1104.
- Easterlin R.A., 1975, *Analyse de la fécondité dans un cadre économique approprié*, „Etudes de planning familial”, 87–101.
- Holzer J.Z., 1964, *Urodzenia i zgony a struktura ludności Polski*, PWE, Warszawa.
- Holzer J.Z., 1984, *Wyższe demograficzne w Polsce. Analiza porównawcza*, „Studia Demograficzne” nr 4 (78), 55–69.
- GUS, *Roczniki Demograficzne GUS za lata 1950–2007*, GUS, Warszawa.
- Holzer J.Z., Młacki B., 1980, *Wyznaczanie roczników wyżu i niżu demograficznego w Polsce. Zakres falowania liczebności wybranych grup wieku*, „Studia Demograficzne” nr 3/4 (61/62), 29–45.
- Human Mortality Database, 2009, zasób internetowy, www.mortality.org (data dostępu 10.03.2009)
- Hübner D., Lubiński M., Małecki W., Matkowski Z., 1994, *Koniunktura gospodarcza*, PWE, Warszawa.
- Krupowicz J., 2000, *Koncepcja zmiennych wyprzedzających i naśladowujących w badaniach koniunktury demograficznej w Polsce*, „Studia Demograficzne” nr 1 (137), 97–129.
- Krupowicz J., 2001, *Sygnalizatory przemian demograficznych w Polsce*, Zeszyty Naukowe Sekcji Analiz Demograficznych KND PAN, nr 3/2001, 5–21.

- Krupowicz J., 2009a, *Wykorzystanie zmiennych wyprzedzających do prognozowania procesu urodzeń*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” nr 38 – „Ekonometria – Prognozowanie” nr 24, 21–35.
- Krupowicz J., 2009b, *Zmiany struktury populacji kobiet w okresie zdolności rozrodczej a kształtowanie się procesu urodzeń w Polsce – propozycje w zakresie prognozowania*, „Zeszyty Naukowe Sekcji Analiz Demograficznych KND PAN”, nr 20, s. 44–63.
- Lahiri K., Moore G.H. (red.), 1991, *Leading Economic Indicators. New Approach and Forecasting Records*, Cambridge University Press, New York.
- Lesthaeghe R., Despontin M., Page H.J., Wijewickrema S., 1979, *Płodność oscylująca; mechanizmy wzmacniające i tłumiące*, „Studia Demograficzne” nr 57/58, 39–57.
- OECD, 1987, *Leading Indicators and Business Cycles in Member Countries. Sources and Methods 1960–1985*, No. 39, OECD, Paris.
- Rekowski M. (red.), 1997, *Koniunktura gospodarcza Polski. Analiza grup produktowych*, AKADEMIA, Poznań.
- Romaniuk K., 1968, *Rola wyżu demograficznego w kształtowaniu się struktury i dynamiki ludności w Polsce*, [w:] *Spoleczno-ekonomiczne problemy wyżu demograficznego*. Warszawa.
- Rosset E., 1975, *Demografia Polski*, PWN, Warszawa.
- Vielrose E., 1980, *Cykliczność w zjawiskach demograficznych*, „Studia Demograficzne” nr 2 (60), 51–57.
- Vielrose E., 1982, *Wpływ koniunktury gospodarczej na ruch naturalny ludności w Polsce międzywojennej*, „Studia Demograficzne” nr 2 (68), 19–26.
- Zajac K., 1981, *Wzajemne uwarunkowania rozwoju społeczno-ekonomicznego i demograficznego*, „Studia Demograficzne” nr 3 (65), 21–41.

ANEKS

Tablica A1. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy I
 Table A1. Cyclical features of number of births in the group I countries

Wyszczególnienie Specification a – okres period b – wartość value	Białoruś Belarus		Bułgaria Bulgaria		Czechy Czech Republic		Estonia Estonia		Japonia Japan		Litwa Lithuania		Łotwa Latvia	
Punkt zwrotny górny Turning point peaks	a	1986	1976	1976	1976	1976	1987	1987	1973	1973	1989	1986	1989	1986
	b	38187	21439	21439	44185	44185	6000	6000	332661	332661	7719	10913	7719	10913
Punkt zwrotny dolny Turning point troughs	a	1969	1965	1965	1960	1960	1965	1965	1958	1958	1975	1965	1975	1965
	b	-23382	-13225	-17553	-33040	-20640	-3029	-4010	-343412	-117799	-4765	-4612	-4765	-4612
Faza spadku Contraction Amplituda Amplitude	a	1986- -1997	1976- -1996	1976- -1996	1976- -1997	1976- -1997	1987- -1997	1987- -1997	1973- -1991	1973- -1991	1975- -2000	1986- -1997	1975- -2000	1986- -1997
	b	60925	38992	38992	64825	64825	10010	10010	450460	450460	11634	18032	11634	18032
Faza wzrostu Expansion Amplituda Amplitude	a	1969- -1986	1965- -1976	1966- -?	1960- -1976	1960- -1976	1965- -1987	1965- -1987	1958- -1973	1958- -1973	1975- -1989	1965- -1986	1975- -1989	1965- -1986
	b	61569	34663	34663	7225	7225	9028	9028	676073	676073	12485	15525	12485	15525
Cykl Cycle Amplituda Amplitude	a	1969- -1997	1965- -1996	1965- -1996	1960- -1997	1960- -1997	1965- -1997	1965- -1997	1958- -1991	1958- -1991	1975- -2000	1965- -1997	1975- -2000	1965- -1997
	b	644	-4329	-4329	12400	12400	-982	-982	225612	225612	851	-2507	851	-2507
Długość fazy spadku Duration of contraction	a	12	21	21	22	22	11	11	19	19	12	12	12	12
	b	18	12	12	17	17	23	23	16	16	15	22	15	22
Długość fazy wzrostu Duration of expansion	a	18	12	12	17	17	23	23	16	16	15	22	15	22
	b	31,5%	33,0%	30,8%	33,3%	26,7%	30,0%	40,0%	36,2%	32,4%	40,4%	30,4%	40,4%	30,4%
Intensywność fazy spadku Intensity of contraction	a	35,1%	33,0%	30,8%	33,3%	26,7%	40,0%	40,0%	36,2%	32,4%	40,4%	30,4%	40,4%	30,4%
	b	39,7%	33,0%	30,8%	33,3%	26,7%	40,0%	40,0%	36,2%	32,4%	40,4%	30,4%	40,4%	30,4%

Wyszczególnienie <i>Specification</i> a – okres period b – wartość ¹ value	Polska <i>Poland</i>		Rosja <i>Russia</i>		Słowacja <i>Slovakia</i>		Ukraina <i>Ukraine</i>			Węgry <i>Hungary</i>		
Punkty zwrotne górny <i>Turning point peaks</i>	a	1956	1983		1985	1978	1959	1985	1954	1976	1992	
	b	66885	146411	561793	10572	50893	50893	112591,3	21932	37201	3081	
Punkty zwrotne dolny <i>Turning point troughs</i>	a	1967	2001	1967	1968	1967	1967	1999	1963	1984	1998	
	b	-114447	-79458	-408273	-14506	-6429	-100871	-80646	-33299	-2834	-9298	
Faza spadku <i>Contraction</i> Amplituda <i>Amplitude</i>	a	1956- -1967	1983-2001	?-1967	?-1968	1978- -1997	1959- -1967	1985- -1999	1954- -1963	1976- -1984	1992-1998	
	b	181332	225869	889265	17000	151764	193237	55231	40035	12378		
Faza wzrostu <i>Expansion</i> Amplituda <i>Amplitude</i>	a	?-1956	1967- -1983	1967- -1989	1968- -1978	1997-?	?-1959	1967- -1985	?-1954	1963- -1976	1984- -1992	1998-?
	b		260859	970066	25078		213462		70500	5915		
Cykl Cycle Amplituda <i>Amplitude</i>	a	1956- -1983	1967-2001	1967- -1997	1968- -1997		1959- -1985	1967-1999	1963- -1984	1984- -1998	1976- -1992	
	b	79527	34990	80801	8078		-61698	20225	30465	-6463	15269	-34120
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	a	12	18			20	9	15	10	9	7	
	b			13								
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	a	17		19	11			19		14	9	
	b											
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	a	38,7%	34,5%			31,7%	39,6%	37,9%	54,7%	38,3%	39,0%	
	b			41,4%								
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	a	35,9%		32,3%	39,2%			29,7%		33,2%	40,6%	
	b											

1 – W osobach. 1 – In persons.

Źródło: obliczenia własne.
Source: own calculations.

Tablica A2. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy II
 Table A2. Cyclical features of number of births in the group II countries

Wyszczególnienie Specification a – okres period b – wartość ¹ value	Australia Australia			Chile Chile			Hiszpania Spain		
	1970	1970–1978	1992	1928	1963	1990	1931	1947	1974
Punkt zwrotny górny Turning point peaks	28242	6874	1992	6805	43865	27695	29228	9814	140247
Punkt zwrotny dolny Turning point troughs	-33880	-15635	-7582	-28278	-23444		1918	1952	1996
Faza spadku Contraction	?–1938	1970–1978	1992–2000	1928–1939	1963–1978	1990–?	1931–1940	1947–1952	1974–1996
Amplituda Amplitude	43876	14455	14455	35084	67310		122549	17797	259452
Faza wzrostu Expansion	1938–1970	2000–?	1924–1928	1939–1963	1978–1990		1940–1947	1952–1974	1996–?
Amplituda Amplitude	62122	22508	7791	72144	51139		103135	148230	
Cykl Cycle	1938–1978	1970–1992	1924–1939	1939–1978	1928–1963	1963–1990	1940–1952	1952–1996	1931–1947
Amplituda Amplitude	18246	8053	-27293	-4834	37060	-16171	85338	-111221	-19414
Długość fazy spadku Duration of contraction	9	9	9	12	16		10	6	23
Długość fazy wzrostu Duration of expansion	33	15	5	25	13		8	23	
Intensywność fazy spadku Intensity of contraction		40,7%	40,6%	37,6%	31,5%		42,0%	35,4%	36,4%
Intensywność fazy wzrostu Intensity of expansion	28,7%	32,4%	43,1%	36,0%	32,3%		30,3%	31,3%	

Wyszczególnienie <i>Specification</i> a – okres <i>period</i> b – wartość <i>value</i>	Kanada <i>Canada</i>		Nowa Zelandia <i>New Zealand</i>		Stany Zjednoczone <i>United States</i>		
					1958	1991	
Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>	a	1959	1992	1961	842105	122421,6	
	b	90740	24936	8291			
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	a	1974	1999	1982	1975	1997	
	b	-70843	-47873	-8929	-511204	-133430	
Faza spadku <i>Contraction</i> Amplituda <i>Amplitude</i>	a	?-1938	1959-1992- -1999	1961- -1982	1958-1975	1991- -1997	
	b	138613	33904	17220	1353310	255851	
Faza wzrostu <i>Expansion</i> Amplituda <i>Amplitude</i>	a	1938- -1959	1999-?	1982-?	?-1958	1975- -1991	1997-?
	b	161583	72809	15033		633626	
Cykl <i>Cycle</i> Amplituda <i>Amplitude</i>	a	1938- -1974	1959- -1992	1937-1961	1958-1991	1975-1997	
	b	22970	38905	-2187	-719684	377775	
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	a	16	8	22	18	7	
	b						
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	a	22	19	25		17	
	b						
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	a	39,7%	37,7%	34,3%	35,0%	39,7%	
	b						
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	a	34,9%	31,2%	29,9%		31,6%	
	b						

1 – W osobach. ¹ – *In persons.*

Źródło: obliczenia własne.

Source: own calculations.

Tablica A3. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy III
 Table A3. Cyclical features of number of births in the group III countries

Wyszczególnienie Specification a – okres period b – wartość ¹ value	Austria Austria				Finlandia Finland		
	Punkt zwrotny górny Turning point peaks	1943	1964	1991	1949	1992	1949
	6764	28371	785	18908	1276	18908	1276
Punkt zwrotny dolny Turning point troughs	1933	1980		1973	1999	1973	1999
	-30322	-4544		-12269	-427	-8310	-427
Faza spadku Contraction	?-1933	1964- -1980	1991-?	1949- -1973	1992- -1999	1949- -1973	1992- -1999
Amplituda Amplitude	9799	32915		27218	1703	27218	1703
Faza wzrostu Expansion	1933-1943	1980-1991		1973- -1992	1999-?	1973- -1992	1999-?
Amplituda Amplitude	37086	5328		31177	9586	31177	9586
Cykl Cycle	1933-1949	1943- -1964	1964- -1991	1973- -1999	1949- -1992	1973- -1999	1949- -1992
Amplituda Amplitude	27287	-1509	-27587	3959	-17632	7883	-17632
Długość fazy spadku Duration of contraction	7	17		25	8	25	8
Długość fazy wzrostu Duration of expansion	11	12		15		20	
Intensywność fazy spadku Intensity of contraction	36,9%	38,3%		30,8%	41,0%	30,8%	41,0%
Intensywność fazy wzrostu Intensity of expansion	32,4%	33,4%		36,5%	31,4%	36,5%	31,4%

Wyszczególnienie Specification a – okres period b – wartość ¹ value	Portugalia <i>Portugal</i>				Szwajcaria <i>Switzerland</i>			Włochy <i>Italy</i>	
	1908	1924	1962		1965	1992	1924	1967	
Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>	4129	2268	19570		24061	1747	74058	117866	
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	1917	1939	1989		1935		1914	1984	
	-5808	-11729	-20006		-17338		-87096	-93351	
Faza spadku <i>Contraction</i>	1908–1917	1924–1939	1962–1989		1965–1980	1992–?	1924–1953	1967–1984	
Amplituda <i>Amplitude</i>	9936	13997	39575		32206		119854	211218	
Faza wzrostu <i>Expansion</i>	?–1908	1917–1924	1939–1962	1989–?	1935–1965	1980–1992	1914–1967	1984–?	
Amplituda <i>Amplitude</i>	8076	31298	31298		41399		161154	163663	
Cykl <i>Cycle</i>	1917–1939	1939–1989	1908–1924	1924–1962	1935–1980	1965–1992	1914–1984	1924–1967	
Amplituda <i>Amplitude</i>	-5921	-8277	-1860	17301	9193	-22314	41300	43809	
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	10	16	28		16		30	18	
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	8	8	24		31		11		
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	35,4%	35,4%	31,3%		29,3%		29,0%	37,3%	
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	34,3%	34,3%	31,9%				34,7%	37,9%	

1 – W osobach. 1 – In persons.

Źródło: obliczenia własne.

Source: own calculations.

Tablica A4. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy IV
 Table A4. Cyclical features of number of births in the group IV countries

Wyszczególnienie Specification a – okres period b – wartość value	Okres I Period I Anglia i Walia England and Wales			Okres II Period II Anglia i Walia England and Wales			okres I Period I Belgia Belgium			Okres II Period II Belgia Belgium				
	1876	1904	1876	1948	1965	1991	1875	1924	1961	1992	1875	1924	1961	1992
Punkt zwrotny górny Turning point peaks	a 31379	19837	4623	1936	133018	30189	12522	347	20616	54	1918	1939	1980	1998
Punkt zwrotny dolny Turning point troughs	b -24638	-16337	-154663	-25939	-56672		-13078	-24400	-5545	-2534	-25260	-24400	-5545	-2534
Faza spadku Contraction	a ?-1860	1876-1890	?-1936	1948-1953	1965-1978	1991-?	?-1848	1924-1939	1961-1980	1992-1998	?-1918	1924-1939	1961-1980	1992-1998
Amplituda Amplitude	b 47717	1890-1904	1876-1904	1948-1953	1965-1978	1991-?	1875-?	24747	26161	2589	24747	26161	2589	
Faza wzrostu Expansion	a -1876	1860-1890	1936-1948	1953-1965	1978-1991	1991-?	1848-1875	1939-1961	1980-1993	1998-?	1918-1924	1939-1961	1980-1993	1998-?
Amplituda Amplitude	b 56017	36174	159286	158958	86860	86860	25600	45016	5600	5600	25607	45016	5600	5600
Cykl Cycle	a 1860-1890	1876-1904	1936-1953	1953-1978	1948-1965	1965-1991	brak cyklu	1918-1939	1980-1998	1924-1961	1918-1939	1939-1980	1980-1998	1961-1992
Amplituda Amplitude	b 8300	-11543	128723	-30732	128395	-102830		860	3011	20269	860	18855	3011	20269
Długość fazy spadku Duration of contraction	a 15	15	6	14	14	14		16	20	7		16	20	7
Długość fazy wzrostu Duration of expansion	a 17	15	13	14	14	14	28	23	13		7	23	13	
Intensywność fazy spadku Intensity of contraction	b 35,3%	35,3%	42,5%	38,2%	38,2%	38,2%		35,4%	38,1%	40,6%		35,4%	38,1%	40,6%
Intensywność fazy wzrostu Intensity of expansion	b 29,4%	32,9%	37,9%	38,1%	37,2%	37,2%	29,5%	33,0%	37,9%		41,2%	33,0%	37,9%	

Wyszczególnienie <i>Specification</i> a – okres period b – wartość value	Okres I Period I Dania Denmark				Okres II Period II Dania Denmark				Okres I Period I Holandia Netherlands				Okres II Period II Holandia Netherlands								
	1858	1886	1900		1946	1998			1865	1878	1965	2001	1856	1869	1911	1936	1965	1979	2001	2001	
Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>		2200	3530	687	11117	3891		2238	6694	29835	11435		1856	1869	1911	1936	1965	1979			
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	1841	1871	1894		1933	1983	1933	-9369	-13188	-5804	-803	-7203	-5804	-803	-7203	-27786	-33110				
Faza spadku <i>Contraction</i>	?	1858	1886	1900	?	1933	?	1946	1998	?	1856	1878	?	1865	1878	?	1965	1979	2001	?	
Amplituda <i>Amplitude</i>	4000	4000	3650		24305		20486	17078		8042	7497	13898	8042	7497	13898	57620	62945				
Faza wzrostu <i>Expansion</i>	1841	1871	1894	1900	1933	1998	1933	1983	1998	1856	1869	1911	1856	1869	1911	1936	1965	1979	2001	2001	
Amplituda <i>Amplitude</i>	3994	5330	807		20486		20486	17078		8042	7497	13898	8042	7497	13898	57620	62945				
Cykl <i>Cycle</i>	1841	1871	1886	1900	1933	1998	1933	1946	1998	1856	1869	1911	1856	1869	1911	1936	1965	1979	2001	2001	
Amplituda <i>Amplitude</i>	1871	1894	1886	1900	1933	1998	1933	1946	1998	1856	1869	1911	1856	1869	1911	1936	1965	1979	2001	2001	
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	14	9			38																
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	16	7			14								10	10	30	30					
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	33,5%	37,4%			29,3%																
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	32,0%	33,3%			39,1%								35,8%	40,0%	32,7%	32,7%					

1 – W osobach. ¹ – In persons.

Źródło: obliczenia własne. Source: own calculations.

Tablica A4. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy IV (dok.)
 Table A4. Cyclical features of number of births in the group IV countries (cont.)

Wyszczególnienie - Specification a – okres period b – wartość ¹ value	Okres I Period I Islandia Iceland			Okres II Period II Islandia Iceland			Okres I Period I Norwegia Norway				Okres II Period II Norwegia Norway			
	Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>	a	1857	1897	1912	1959	1858	1878	1885	1900	1918	1967	1994	
	b	305	49	82	994	2436	1043	565	3517	3691	7622	2280		
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	a	1845	1901		1936	1871	1882	1890		1934	1981			
	b	-184	-43		-594	-4073	-139	-1102		-13547	-6871			
Faza spadku <i>Contraction</i>	a	?-1845	1897-	1912-?	1959-	1858-	1878-	1885-	1900-?	1918-	1967-	1994-?		
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	-1888	-1901		-2001	-1871	-1882	-1890		-1934	-1981			
		567	92		1619	6509	1182	1667		17238	14493			
Faza wzrostu <i>Expansion</i>	a	1845-	1888-	1901-1912	1936-	?-1858	1871-	1882-	1890-	?-1918	1934-	1981-		
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	-1857	-1897		-1959	1871-	-1878	-1885	-1900	-1967	-1967	-1994		
		490	311		1588	5116	704	4619		21169	9151			
Cykl <i>Cycle</i>	a	1845-	1857-	1897-	1936-	1871-	1858-	1878-1900		1934-	1918-	1967-		
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	-1888	-1897		-2001	-1890	-1878			-1981	-1967	-1994		
		-77	-256	33	-31	2971	-1393	2474		6676	3931	-5342		
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	a	32	5		43	14	5	6		17	15			
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	a	13	12	24		8	4	11		34	14			
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	b	33,2%	42,1%		27,6%	37,5%	39,0%	38,3%		37,3%	37,7%			
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	b	35,3%	35,2%	36,0%		38,0%	44,8%	36,9%		33,9%	37,5%			

¹ – W osobach. ¹ – In persons.

Źródło: obliczenia własne. Source: own calculations.

Tablica 6. Cechy wahań cyklicznych liczby urodzeń w krajach grupy V
 Table 6. *Cyclical features of number of births in countries of group V*

Wyszczególnienie <i>Specification</i> a – okres period b – wartość ¹ value	Okres I Period I Francja France				Okres II Period II Francja France			
		1823	1838	1863	1924	1967	1983	
Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>	a	18117	789	44693	51037	99623	118	
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	a	1836	1851	1893	1914	1979	1994	
	b	-3800	-55194	-16348	-163543	-10098	-49295	
Faza spadku <i>Contraction</i>	a	1823–1836	1838–1851	1863–1893	1924–1940	1967–1979	1983–1994	
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	21917	55982	61041	201506	109721	49414	
Faza wzrostu <i>Expansion</i>	a	?–1823	1836–1838	1851–1863	1914–1924	1940–1967	1979–1983	1994–?
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	4589	99886	98886	214580	250092	10216	
Cykl Cycle	a	1836–1851	1851–1893	1823–1838	1914–1940	1979–1994	1924–1967	1967–1983
Amplituda <i>Amplitude</i>	b	-51393	38845	-17328	43904	-39198	48586	-99505
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	a	14	14	31	17	13	12	
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	a		3	13	11	28	5	
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	b	31,4%	24,6%	26,0%	35,4%	34,8%	36,0%	
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	b		55,0%	35,9%	36,9%	30,0%	42,1%	

Wyszczególnienie <i>Specification</i> a – okres <i>period</i> b – wartość <i>value</i>	Okres I <i>Period I</i> Szwecja <i>Sweden</i>				Okres II <i>Period II</i> Szwecja <i>Sweden</i>				Okres III <i>Period III</i> Szwecja <i>Sweden</i>			
	1758	1778	1794	1825		1825	1862		1862	1946	1967	1990
Punkt zwrotny górny <i>Turning point peaks</i>	a 1048	1515	2321	6071		3689	13344		11943	8783	12339	
Punkt zwrotny dolny <i>Turning point troughs</i>	a 1772	1786	1804		1809	1842		1933	1957	1980	1999	
	b -2222	-1891	-4829		-4054	-5843		-26038	-3587	-8856	-4891	
Faza spadku <i>Contraction</i>	a 1758- -1772	1778- -1786	1794- -1804	1825-?	?-1809	1825- -1842	1862- ?	?-1933	1946- -1957	1967- -1980	1990-1999	
Amplituda <i>Amplitude</i>	b 3270	3406	7150		9532			15530	17640	17230		
Faza wzrostu <i>Expansion</i>	a ?-1758	1772- -1778	1786- -1794	1804-1825	1809- -1825	1842-1862		1933- -1946	1957- -1967	1980- -1990	1999-?	
Amplituda <i>Amplitude</i>	b 3737	4212	10900		7743	19187		37981	12370	21196		
Cykl <i>Cycle</i>	a 1772- -1786	1786- -1804	1758- -1778	1794- -1825	1809- -1842	1825-1862		1933- -1957	1957- -1980	1980- -1999	1967- -1990	
Amplituda <i>Amplitude</i>	b 331	-2938	467	3750	-1789	9655		22451	-5270	3966	-3160	3556
Długość fazy spadku <i>Duration of contraction</i>	a 15	9	11			18			12	14	10	
Długość fazy wzrostu <i>Duration of expansion</i>	a 7	7	9	22	17	21		14	11	11		
Intensywność fazy spadku <i>Intensity of contraction</i>	b 41,6%	34,8%	31,5%			31,6%			39,4%	36,0%	38,9%	
Intensywność fazy wzrostu <i>Intensity of expansion</i>	b 35,3%	35,3%	34,6%	35,0%	36,4%	33,3%		38,5%	35,1%	38,0%		

1 – W osobach. 1 – In persons.

Źródło: obliczenia własne.

Source: own calculations.

CYCLICAL FLUCTUATIONS IN LONG-TERM BIRTH TRENDS FOR SELECTED COUNTRIES OF THE WORLD

In long time series of economic variables, regular trends as well as cyclical fluctuations can be observed. Similar components of long-term changes might be distinguished for demographic processes. This article aims to identify cyclical fluctuations in long-term changes of the number of births in 31 countries. The data come from the Human Mortality Database, and the time series consist of between 48 and 259 observations. In this study, a modified procedure to determine cyclical features of long-term time series was applied, which resulted in identifying turning points, phases of contraction and expansion, amplitude of phases, duration of phases and intensity of changes, and duration of cycles for each country.

Comparative analysis of different characteristics of cyclical fluctuations made it possible to determine main features of long-term changes in the number of births, similarities and differences of cycles across groups of countries, and the sub-periods distinguished. The expansion phase was found to usually last longer, and its intensity to be weaker, as compared with the contraction phase. In the 20th century, especially after the Second World War, it was found that the countries under study were becoming increasingly similar in terms of the timing of turning points in the trends of birth numbers.

Key words: births, time series, cyclical fluctuations, turning points, cycle duration.